

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ**

Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

КУХАРСЬКИЙ АНДРІЙ ІВАНОВИЧ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр»

**Напрями удосконалення фінансової політики України в умовах
повномасштабної війни**

Освітньо-наукова програма «Публічні фінанси»

Виконав:

студент групи ФПФм-21

Кухарський А.І.

Науковий керівник:

Квасниця О. В.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	6
1.1. Концептуальні основи фінансової політики держави.....	6
1.2. Особливості фінансової політики України в умовах воєнного стану.....	19
<i>Висновки до розділу 1</i>	24
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	26
2.1. Оцінка дієвості фінансової політики при формуванні доходів	26
2.2. Особливості проведення фінансової політики у сфері видатків	34
2.3. Моніторинг стану боргової політики	51
<i>Висновки до розділу 2</i>	59
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....	61
3.1. Проблеми реалізації фінансової політики в умовах війни та шляхи їх вирішення.....	61
3.2. Пріоритетні напрями підвищення дієвості фінансової політики в умовах післявоєнного відновлення країни.....	65
<i>Висновки до розділу 3</i>	71
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансова політика держави є вагомим інструментом соціально-економічного розвитку країни. Формування та здійснення ефективної державної фінансової політики має важливе місце у забезпеченні дієвого суспільного розвитку. Необхідним є визначення пріоритетів фінансової політики держави та створення умов для економічного зростання. Бюджетно-податкова політика має впливати на розвиток інституційних секторів економіки, підвищення рівня фінансової стійкості системи державних фінансів. В умовах економічних перетворень доцільним та актуальним є розвиток теоретичних засад формування фінансової політики держави, підвищення рівня її адаптивної ефективності в процесі економічного регулювання. На даному етапі розвитку фінансово-економічних відносин особливого значення набуває необхідність запровадження перспективного бюджетного планування. Важливим є встановлення обґрунтованих співвідношень фінансової архітекτονіки, що забезпечить достатній обсяг фінансових ресурсів для досягнення стійкого економічного розвитку країни.

Питанням розробки та реалізації фінансової політики держави присвячені праці вітчизняних вчених: О. Василика, І. Запатріної, С. Качули, Л. Козарезенко, М. Кужелева, В. Лагутіна, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, А. Мазаракі, В. Макогон, В. Опаріна, М. Пасічного, Д. Полозенка, Ю. Радіонова, Л. Сідельникової, В. Федосова, Н. Хрущ, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Разом з тим, необхідним є підвищення дієвості державної фінансової політики та удосконалення основних засад формування фінансової політики держави на середньострокову перспективу з урахуванням циклічності економіки, положення щодо фінансової глобалізації з урахуванням доцільності посилення міжнародних економічних відносин у сфері податкової, бюджетної, боргової політики, інтеграції країни всвітове фінансове середовище.

Мета дослідження - з'ясувати сутність фінансової політики в умовах воєнного стану та обґрунтувати пропозиції щодо напрямків оптимізації фінансової політики України.

Відповідно до поставленої мети в роботі є такі завдання:

- розглянути сутність, принципи і складові елементи фінансової політики держави;
- дати характеристику особливостям фінансової політики України в умовах воєнного стану;
- оцінити дієвість фінансової політики при формуванні доходів;
- розглянути особливості проведення фінансової політики у сфері видатків;
- здійснити моніторинг боргової політики України в умовах воєнного стану;
- обґрунтувати проблеми реалізації фінансової політики в умовах війни та шляхи їх вирішення;
- визначити пріоритетні напрями підвищення дієвості фінансової політики в умовах післявоєнного відновлення країни.

Об'єктом дослідження є фінансова політика держави.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти здійснення фінансової політики України в умовах воєнного стану.

Методологічним підґрунтям роботи виступає комплекс методологічних підходів та методів наукового пізнання, а саме діалектичний, системний та інституційних підходи та відповідні їм загально і конкретно наукові методи дослідження. Зокрема, термінологічний метод, системний та діалектичний підходи, методи порівняння, аналізу та синтезу використані при розкритті сутності та складових елементів фінансової політики держави. Проведення ґрунтового аналізу практики реалізації фінансової політики держави у розрізі складових забезпечило застосування наукових методів структурно-динамічного, статистичного методу та інших. При визначенні напрямів удосконалення фінансової політики в умовах війни та в умовах післявоєнного відновлення України застосовані методи порівняння, абстрагування, експертного оцінювання та інші.

Теоретико-інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування і реалізації державної

фінансової політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Державної аудиторської служби України, міжнародних фінансових організацій, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки кваліфікаційної роботи, що розкривають сутність формування фінансової політики держави мають практичне значення для підвищення дієвості державного фінансового регулювання економіки, посилення впливу фінансового механізму на результативність економічних перетворень.

Наукову новизну дослідження становлять:

- узагальнення напрямів фінансової політики України в умовах війни;
- рекомендації щодо напрямів фінансової політики в умовах війни післявоєнного відновлення України.

Апробація результатів дослідження. Ключові наукові положення та одержані результати досліджень опубліковані у збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету: Концептуальні основи фінансової політики держави (*Актуальні питання фінансової науки та практики*, 2023). Особливості фінансової політики України в умовах воєнного стану (*Фінансове забезпечення сталого розвитку* 2024). Моніторинг стану боргової політики (*Актуальні питання фінансової науки та практики*, 2024).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальна кількість сторінок – 80, таблиць – 6, рисунків – 9, джерел літератури – 60.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

1.1. Концептуальні основи фінансової політики держави

Фінансова політика держави виступає сферою економічної діяльності, що визначає та забезпечує розвиток фінансової системи країни, та засади, особливості й механізм мобілізації, розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів та активів економічних суб'єктів, господарюючих на відповідній території. Вона активно досліджується сучасними науковцями як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку в контексті підвищення ефективності реалізації стратегії держави, що передбачає визначення різних за строковістю та пріоритетністю цілей і завдань. Практична реалізація завдань та цілей державного фінансового регулювання щодо соціально-економічного розвитку забезпечується за допомогою використання економічних методів, форм і способів цілеспрямованих дій. На форми та обсяги державного регулювання здійснюють вплив характер економічних, соціальних, екологічних та інших чинників. Фінансова політика соціально-економічного розвитку повинно достатньо адаптивно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, виступаючи засобом забезпечення економічної рівноваги. Важливою і актуальною науковою проблемою є визначення ролі фінансової політики держави у забезпеченні економічного розвитку країни, формування належного інституційного забезпечення для координації її основних складових. Питання удосконалення державної фінансової політики взаємопов'язано із розширенням завдань і функцій, які постають перед державними інституціями. Однак, характер та ступінь впливу відповідних фінансових інструментів на економічний розвиток залежить не лише від обсягу перерозподілу валового внутрішнього продукту через систему публічних фінансів, але і моделі фінансової архітектури відповідної країни, якості інститутів.

Вагомим завданням фінансової політики держави є її адаптація до змін структури фінансових відносин, впливу зовнішніх економічних факторів,

якісних перетворень фінансової системи. При формуванні фінансової політики на середньострокову перспективу необхідним є врахування впливу двох груп факторів на економічну систему: зовнішніх (екзогенних) та внутрішніх, які визначають тенденції соціально-економічного розвитку. До екзогенних факторів відносяться – темпи росту валового внутрішнього продукту країн, які формують попит на основні групи товарів вітчизняного експорту, рівень цін на основні товари вітчизняного експорту та імпортовані енергоносії, обсяги зовнішніх капітальних інвестицій, який визначає потенційний розмір залучення інвестицій у вітчизняну економіку, кон'юнктура на світових фінансових ринках, яка впливає на можливості держави здійснювати запозичення та операції по рефінансуванню державного боргу. До внутрішніх економічних факторів належить частка перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджет та державні фонди соціального страхування, прогнозований обсяг бюджетних доходів та видатків, дефіциту (профіциту) бюджету, обсяг прямого та гарантованого державного боргу, показник співвідношення заощаджень та інвестицій в економіку, тощо. Інституційні перетворення системи фінансово-економічних взаємовідносин направлені на формування відповідних адаптивних очікувань економічних суб'єктів, які посилюють тенденцію сталого економічного зростання країни на середньо- та довгострокову перспективу.

Економічна сутність державної фінансової політики полягає у використанні та реалізації відповідних економічних заходів, механізмів фінансово-економічного регулювання з метою забезпечення суспільних потреб, збалансованого, перспективного розвитку економіки. Від якісного рівня реалізації інституційних механізмів фінансової політики, в достатній мірі, залежить дієвість фінансової системи країни.

Основними напрямками бюджетної політики країни є зменшення боргового навантаження на бюджет, посилення відкритості та публічності розміщення державних замовлень, подальший розвиток системи фінансового забезпечення соціального захисту населення. Важливим є удосконалення

методологічних засад бюджетного прогнозування та планування, що спрямовано на підвищення результативності фінансово-бюджетної політики.

Розробка заходів фінансової політики залежить від визначених завдань, які потребують вирішення на певному етапі розвитку, зокрема: створення сприятливих умов для розвитку економіки, що передбачає проведення змін її структури, стабілізацію банківської системи, підвищення дієвості функціонування податкової системи, лібералізацію економічних відносин, посилення ефективності механізму державного управління, підтримка з боку держави інфраструктурних проектів; підвищення рівня добробуту громадян та вирішення сукупності питань щодо соціального захисту та забезпечення населення, дані завдання потребують реалізації відповідних заходів у сфері бюджетної політики та цільових державних фондів, посилення страхових принципів у забезпеченні соціального захисту населення; збільшення обсягів залучень інвестицій у вітчизняну економіку, що потребує покращення позицій держави у рейтингу сприятливості ділового середовища, посилення дієвості механізму захисту прав інвесторів, розвитку вітчизняного фондового ринку, зміни підходів до формування та реалізації інвестиційної політики тощо. Критеріями оцінки фінансової політики є ступінь досягнення цілей, які визначені державними інститутами як пріоритетні.

Разом з тим, вагомим показником ефективності реалізованих заходів фінансової політики є динаміка індикаторів оцінки рівня життя населення. Відповідно до методологічних засад Світового банку даними індикаторами виступають рівень валового внутрішнього продукту на одну особу, рівень доходу на одну особу, тривалість життя населення, якісний рівень та доступність послуг освіти, охорони здоров'я, забезпеченість власним житлом. Фінансова політика є однією з найбільш вагомих складових системи державного регулювання, основою реалізації механізму впливу держави на економічні процеси. Бюджетна політика має бути спрямована на формування оптимальної моделі перерозподілу фінансово-економічних ресурсів між рівнями бюджетної системи з метою створення умов для забезпечення належного розвитку відтворювальних процесів у суспільстві. Від ступеню

виваженості та обґрунтованості рішень щодо встановлення показників частки бюджетних видатків відповідно до функцій держави у валовому внутрішньому продукті та загальній структурі видаткової частини бюджету залежить результативність досягнення та виконання пріоритетних завдань бюджетної політики на плановий рік та середньострокову перспективу.

Фінансова політика держави стосується фінансової системи, а саме сукупності відносин які виникають в зв'язку з розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту і національного доходу. Ми згодні з визначенням вчених що фінансова політика держави – це досить складна сфера діяльності. Причому наголошують, що ця діяльність стосується законодавчої і виконавчої влади; включає заходи методи і форми організації фінансових відносин. Основна мета фінансової політики – це фінансове забезпечення виконання функцій і завдань держави, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни.

У підручнику «Фінанси» за редакцією професора І. Лютого дається таке визначення фінансової політики: «Фінансова політика – це компроміс між економічними інтересами держави та окремих суб'єктів фінансової системи з метою реалізації пріоритетів політики соціально-економічного розвитку країни, на основі перерозподілу та використання фінансових ресурсів через механізми функціонування інститутів фінансової системи держави» [58, с. 63]. Також в підручнику підкреслюється що основна мета фінансової політики полягає в оптимальному розподілі ВВП між галузями діяльності групами населення територіальними утвореннями, що таким чином забезпечує успішність соціально-економічного розвитку.

На думку Т. Сіташ, «Державна фінансова політика як складова частина економічної політики держави являє собою систему заздалегідь визначених і затверджених заходів, форм і методів мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів державними інститутами з метою виконання державою своїх функцій відповідно до стратегічних і тактичних цілей її економічного і соціального розвитку» [54, с. 31].

Ми бажаємо, що фінансова політика стосується усіх сфер життя країни, усіх напрямків діяльності держави. Крім того хочемо наголосити, що за допомогою саме фінансової політики відбувається реалізація функцій держави. Як правило виокремлюють наступні функції держави в сучасному світі, - це управлінська, оборонна, економічна, соціальна і екологічна [59, с. 110]. Але фінансова політика, метою якої є фінансове забезпечення діяльності держави, таким чином стосується усіх напрямів політики держави, їх відповідного фінансового забезпечення, тому, що без цього неможливо провести ніякі дії, здійснити ті чи інші заходи. Для всього цього необхідні певні фінансові ресурси, які формуються та використовуються за допомогою інструментів і методів фінансової політики.

Г. Возняк підводить підсумок дослідженням інших вчених і зазначає, що «фінансова політика – це складова частина економічної політики і є сукупністю інструментів, заходів (розподільчих і перерозподільних) та методів реалізації, які держава задіює через фінансову систему з метою забезпечення економічного і соціального розвитку» [11, с. 44]. Вчена справедливо підкреслює, що цілі фінансової політики виходять із тих потреб, які стосуються економічного розвитку країни і необхідності досягнення високого рівня індивідуального та суспільного добробуту.

Сіташ Т. вважає, що основними завданнями державної фінансової політики є:

- створення умов для максимізації обсягів фінансових ресурсів, які формуються державою;
- реалізація механізмів раціонального розподілу і використання сформованих фінансових ресурсів;
- забезпечення належного регулювання, стимулювання та контролю за економічними і соціальними процесами, використовуючи фінансові методи;
- формулювання, розвиток і підтримка функціонування фінансового механізму виходячи з цілей та стратегій фінансової політики;
- налагодження ефективної системи управління державними фінансами» [54, с. 32].

Фінансову політику можна класифікувати за різними ознаками залежно від рівня, на якому відбувається втілення фінансової політики, залежно від характеру заходів які проводяться цілий який переслідується, залежно від термінів, на які розраховані ті чи інші заходи фінансової політики. Отже, залежно від рівня на якому розробляються заходи фінансової політики, можна говорити про урядову фінансову політику, фінансову політику органів місцевого самоврядування, фінансову політику у сфері реального бізнесу. Розрізняють окремі моделі фінансової політики. Так, можна виокремлювати фінансову політику стабілізації, фінансову політику економічного зростання, фінансову політику обмеження ділової бізнесової активності. Виокремлюють також дискреційну і недискреційну фінансову політику. Такий поділ фінансової політики відображає характер її реалізації.

Дискреційна фінансова політика передбачає проведення державою заходів, пов'язаних з реалізацією фінансової стратегії і тактики. Слід зазначити, що стимулюючі або обмежуючі заходи застосовуються конкретно до певної ситуації, яка склалася в економіці країни. На відміну від попереднього виду, недискреційна політика передбачає застосування певних фінансових інструментів, які є свого роду вмонтованими стабілізаторами, які автоматично впливають на ту чи іншу конкретну ситуацію в економічній сфері.

Що ж таке вмонтовані стабілізатори? До їх числа належать податки, різноманітні соціальні виплати, субсидії та інші виплати. Слід зазначити, що на практиці у чистому вигляді не використовується дискреційна або недискреційна політика їх інструменти можуть застосовуватися одночасно для досягнення цілей фінансової політики.

Залежно від часу на якій розраховані заходи фінансової політики, можна виокремлювати фінансову стратегію і фінансову тактику. У навчальній літературі, зокрема вищезгаданому підручнику «Фінанси» за редакцією І.Лютого даються такі визначення згаданих понять. «Фінансова стратегія - довготривалий курс фінансової політики розрахований на перспективу, якій передбачає вирішення масштабних завдань, визначених соціально-економічною стратегією» [58, с. 65]. Фінансова стратегія передбачає вирішення глобальних

стратегічних і великомасштабних завдань, пов'язаних з реформами, які проводяться в економічній системі, в умовах коли необхідно досягнути значних зрушень у розвитку держави. Стратегічні завдання завжди є надскладними і визначальними для розвитку країни. Відповідно для реалізації таких глобальних завдань необхідні великі за обсягами фінансові ресурси.

«Фінансова тактика спрямована на вирішення завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегрупування фінансових ресурсів і зміни способів організації фінансових зв'язків» [58, с. 65]. Фінансова тактика безпосередньо пов'язана з фінансовою стратегією держави. Фінансова тактика спрямована на вирішення поточних завдань, які виникають кожен день. Крім того саме в процесі фінансової тактики мова повинна йти про подолання різноманітних труднощів, викликів і загроз. Саме такими завданнями характеризувався початок 2022 року в Україні, коли розпочалася повномасштабна війна РФ проти нашої держави. Одночасно виникло багато фінансових проблем, пов'язаних з фінансовим забезпеченням Збройних Сил України, національної безпеки і оборони країни, фінансової допомоги усім постраждалим від війни і внутрішньо переміщеним особам.

Фінансова політика – дуже складне і багатопланове явище. Фінансова політика складається з багатьох елементів: це бюджетна політика, грошово-кредитна політика, податкова політика, митна політика, боргова політика та інші складові елементи. Всі ці елементи взаємопов'язані між собою і взаємозумовлені.

Бюджетну політику держави розглядають як певну цілеспрямовану діяльність, пов'язану із визначенням основних цілей соціально-економічного розвитку країни, кількісних характеристик щодо формування доходів і видатків бюджетів усіх рівнів, а також управління державним боргом. У кожній фінансовій політиці розглядають такі поняття як її ефективність. Що стосується бюджетної політики, то розглядають такі показники, як обсяги бюджетних доходів та рівень виконання запланованих показників, обсяги бюджетного дефіциту, обсяги державного боргу та темпи його зростання, монетизація

бюджетного дефіциту, величина валютних резервів, які спрямовуються на фінансування бюджетного дефіциту.

Відомий український вчений В. Дем'янишин характеризує таким чином бюджетну політику, він пише: «зміст бюджетної політики полягає у використанні державою бюджетних відносин для досягнення певних політичних цілей. Ці відносини стосуються насамперед формування й використання державою свого основного централізованого фонду грошових коштів, і знаходять своє відображення у доходах бюджету, методах їхньої мобілізації, видатках бюджету і методах та напрямках їхнього використання на суспільні потреби» [14, с. 157]. Вчений додає, що саме за допомогою бюджетної політики реалізується комплекс заходів, за допомогою яких держава виконує свої функції.

Інша українська вчена Г. Возняк підкреслює, що бюджетна політика «визначає та віддзеркалює масштаби виконання державою своїх функцій, уособлює цілісність процесів формування та ефективного використання бюджетних ресурсів, а тому важливо дослідити теоретичні та концептуальні положення її впливу на процеси забезпечення розвитку регіонів, визначити роль в реалізації функцій держави, зміна яких відбувається під впливом багатьох чинників» [11, с. 11].

Українська дослідниця Л. Лисяк зазначає: «Аналіз підходів вчених до визначення політики показує, що найбільш поширеним є її розуміння як певних дій, сукупності захист заходів інституту держави – владної структури, повноваження якій делеговані суспільством. Усвідомлення того, що влада віддає певні переваги тим хто нею володіє, стала спонукальним мотивом боротьби за владу, її певну організацію і можливість реалізації» [32, с. 13].

В. Дем'янишин виділяє наступні види бюджетної політики: політика у сфері доходів бюджетів, політика у сфері видатків бюджетів, політика у сфері бюджетного регулювання і міжбюджетних відносин, політика у сфері бюджетного дефіциту і державного боргу [14, с. 171]. Таким же чином структурує бюджетну політику і Л. Лисяк. Окрім зазначеного поділу на види бюджетної політики, вчена виділяє в складі бюджетної політики: бюджетне

планування, організацію бюджетного процесу, бюджетне регулювання і бюджетний контроль [32, с. 35].

Цікавими і різноплановими є підходи українських вчених щодо виокремлення та обґрунтування принципів фінансової політики. В табл. 1.1 наведено принципи окремих напрямків фінансової політики держави.

Таблиця 1.1

Систематизація принципів фінансової політики

Елементи політики	Принципи
<i>Бюджетна політика</i>	«Єдності теорії і практики у формуванні засад та реалізації бюджетної політики, взаємозв'язку, об'єктивності, конкретності, розвитку, ефективності, закономірності, соціальної справедливості й неупередженості, вертикальної і горизонтальної справедливості, зіставності й порівняльності, історизму, матеріалізму, коеволюції, Оккама, стабільності, директивності, обов'язковості, безперервності, повноти, реальності, плановірності та пропорційності, наукової обґрунтованості, інтуїтивності і передбачуваності, демократії, компетентності, гнучкості, системності, пріоритетності, економії, матеріальної зацікавленості, матеріальної відповідальності, гласності, публічності й прозорості, бюджетного контролю, морально-етичні» [14, с. 175-176]
<i>Податкова політика</i>	«відносна рівність зобов'язань, економічна нейтральність, організаційна простота, гнучкість, контрольованість податків з боку платників, обов'язковість, справедливість та інші» [40, с. 79].
<i>Митна політика</i>	верховенство права, законність, збалансованість інтересів держави, фізичних і юридичних осіб у митних відносинах, недопустимість подвійного оподаткування, єдність митних режимів, прозорість, гласність [25, с. 184].
<i>Боргова політика</i>	«Безумовність, мінімізація ризиків, оптимальність, зберігання фінансової незалежності, ефективність використання державних запозичень, прозорість, стабільність» [58, с. 251-252].

Наступним елементом фінансової політики є податкова політика. На урядовому рівні державну податкову політику розуміють як «діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави» [45].

Такий же підхід до визначення поняття застосовано у навчальній літературі: «Податкова політика – це діяльність держави щодо оподаткування юридичних та фізичних осіб, метою якої є формування бюджетів відповідного рівня для забезпечення виконання державою її функцій і одночасного

вирішення соціально-економічних завдань» [58, с. 325]. Реалізація податкової політики проходить за допомогою системи оподаткування, механізму оподаткування, які передбачають застосування податків, системи адміністрування та апарату працівників.

Головним завданням податкової політики держави є фінансове забезпечення виконання державою своїх функцій і завдань за допомогою зібраних податків та обов'язкових зборів. Разом з цим не слід забувати, що встановлюючи ті чи інші податки, держава повинна дбати за розвиток бізнесу, економічної активності, про фінансову підтримку населення, особливо незахищених його верств. Отже мова йде про встановлення певного балансу між потребами держави у коштах і можливостями їх мобілізації за допомогою податків, що направляються в доходи бюджетів усіх рівнів.

Що стосується принципів податкової політики, то є багато підходів щодо їх визначення. Так, наприклад, виділяють такі: «відносна рівність зобов'язань, економічна нейтральність, організаційна простота, гнучкість, контрольованість податків з боку платників, обов'язковість, справедливість та інші» [40, с. 79].

Наступним напрямком фінансової політики або її складовим елементом є боргова політика, яка представляє собою «комплекс заходів, що здійснюються згідно з наявною законодавчою базою уповноваженими урядовими інститутами щодо залучення, використання, погашення та обслуговування державних запозичень із метою фінансування дефіциту державного бюджету, виконання зобов'язань за державними гарантіями, забезпечення збалансованості державної фінансової системи й макроекономічної стабільності» [58, с. 66].

Боргову політику не слід розцінювати як негативне явище, пов'язане з державними боргами. Справа в тому що у борг живуть практично всі країни. Відносини, пов'язані з державною заборгованістю охоплюється поняттям державного кредиту. На кожному рівні, чи то держава, чи територіальні громади, окремі суб'єкти господарювання, домогосподарства, люди, завжди потреби їх випереджають наявні фінансові можливості. Тому ці суб'єкти можуть брати в борг кошти з наступним їх поверненням. Діяльність у сферу у сфері державного кредиту має надзвичайне поширення у світі. Проте вона

підлягає регулюванню, а сам борг обмежується рішеннями державних органів. Такий підхід є закономірним і створює певні законодавчі рамки щодо активності у сфері запозичення коштів. Крім того таким чином є тверда впевненість у поверненні взятих в борг коштів.

У широкому розумінні «боргова політика представляє діяльність держави в особі уповноважених нею органів та направлена на залучення використання, обслуговування і погашення боргових зобов'язань у межах державного боргу країни» [58, с. 252].

Наступний елемент фінансової політики держави – це митна або митно-тарифна політика, яку визначають так: «система принципів та напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів і безпеки за допомогою митного тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі» [58, с. 349].

Слід зазначити, що головною складовою частиною митної політики держави є тарифна політика, яка стосується системи митного оподаткування, встановлення розмірів мита, і митних Зборів, а також застосування тарифної політики та інших інструментів у сфері митного обкладання.

Митна політика має окреме важливе значення для кожної країни, адже вона пов'язана з оподаткуванням у сфері зовнішньоекономічної діяльності, тобто з перетином митного кордону країни різноманітних цінностей, товарів, обладнання, грошових коштів, транспортних засобів та безпосередньо самих людей. Важливо, щоб митна політика була спрямована на захист державних інтересів, на те, щоб убезпечити країну від незаконного проникнення різних цінностей, порушення митного кордону, незаконне ввезення алкогольних напоїв, тютюнових виробів, зброї та боєприпасів, наркотичних засобів та інше.

У Митному кодексі України дається наступне визначення: «Державна митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки» [39].

У Митному кодексі України зазначаються принципи здійснення митної справи, які слід трактувати, в тому числі, як принципи проведення державної митної політики, це: «виключна юрисдикція України на своїй митній території, виключні повноваження митних органів щодо проведення митної справи, законність, презумпція невинуватості, єдиний порядок переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України, спрощення законної торгівлі, визнання рівності та правомірності інтересів усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, додержання прав та охоронюваних законом інтересів осіб, заохочення доброчесності, гласність та прозорість, відповідальність всіх учасників відносин які стосуються митної справи» [39].

До принципів безпосередньо державної митної політики український вчений С. Іванов відносить наступні: верховенство права, законність, збалансованість інтересів держави, фізичних і юридичних осіб у митних відносинах, недопустимість подвійного оподаткування, єдність митних режимів, прозорість, гласність [25, с. 184].

Наступний елемент фінансової політики держави – це грошово-кредитна політика, яку визначають як «сукупність заходів держави та її центрального банку, спрямованих на забезпечення стабільності національної грошової одиниці, регулювання пропозиції грошей та кредитоспроможності банківських інститутів, які реалізуються через використання інструментів грошово-кредитного механізму для здійснення впливу на суб'єктів грошово-кредитного ринку з метою забезпечення необхідних темпів економічного зростання, рівня зайнятості та цін» [58, с. 66]. В процесі проведення грошово-кредитної політики держава впливає на грошовий ринок – тобто пропозицію грошей, відсоткові ставки, валютний курс, швидкість обігу грошей в економіці.

У підручнику «Гроші та кредит» за редакцією О. Дзюблюка дається наступне визначення грошово-кредитної політики як «комплекс взаємопов'язаних, скоординованих на досягнення певних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку, які проводить держава через свій центральний банк» [13, с. 689].

В Законі України «Про Національний банк України» грошово-кредитну політику визначають як «комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення цінової стабільності шляхом використання інструментів грошово-кредитної політики» [21].

Більш прагматичне визначення грошово-кредитної політики пропонує Вікіпедія, де зазначається спрямування грошово-кредитної політики «на забезпечення економіки економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки» [10].

Останніми роками в теорії і на практиці застосовується поняття фіскальна політика. Так, наприклад В. Мартиненко, досліджуючи фінансову політику держави дає визначення фіскальній політиці держави у вузькому і в широкому розумінні. У вузькому розумінні – це «сукупність дій та заходів, що здійснюють органи державної влади стосовно формування та реалізації дохідної і видаткової частин бюджетів усіх рівнів з метою досягнення соціально-економічних цілей та ефективного виконання функцій держави» [38, с. 337]. В широкому розумінні фіскальну політику вчена розглядає як «складовою фінансової політики держави, що включає систему дій у сфері формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів через встановлення та сплату податків з метою формування державних доходів і фінансування державних витрат та надання місцевому самоврядуванню фінансової автономії для самостійного розвитку громад та забезпечення макроекономічного зростання» [38, с. 337-338].

Головним органом, на який покладено формування єдиної державної фінансової політики розвитку ринку фінансових послуг, державних банків, державної іпотечної установи та інших фінансових установ є Міністерство фінансів України.

1.2. Особливості фінансової політики України в умовах воєнного стану

Розпочата Росією повномасштабна війна проти України у 2022 році зумовила термінове проведення урядом України низки заходів, які були спрямовані на те, щоб створити відповідне фінансове забезпечення необхідне для оборони країни. В умовах війни фінансова політика зазнає кардинальних змін; ті цілі, які стоять перед державою в мирний час, відходять на другий план і стають неактуальними. Основне призначення фінансової політики в умовах воєнного стану – це забезпечення потреб Збройних сил України, оборони країни і національної безпеки. В умовах воєнного стану висувуються нові вимоги і до процесу управління публічними фінансами. Мова йде про те щоб мобілізувати найбільші обсяги ресурсів, своєчасно здійснювати фінансування потреб оборони країни. Перші місяці війни уряд країни здійснив низку заходів для того, щоб оперативно відреагувати на нові загрози. Зміни відбулися у бюджетній податковій, митній, борговій і грошово-кредитній політиці.

За висновками Ю. Радіонова «Управління фінансовими ресурсами країни в період воєнного стану суттєво відрізняється від умов мирного часу, зокрема, тим, що спрощується процедура і розширюються повноваження уряду й органів місцевого самоврядування в належному регулюванні, управлінні та використанні коштів як державного, так і місцевих бюджетів» [50, с. 41].

Зміни, які відбулися у сфері управління фінансовими ресурсами держави спочатку війни були зумовлені необхідністю прискорення окремих бюджетних процедур, які у мирний час відбуваються досить довго. Справа в тому, що зміна обсягів доходів видатків потребує ухвалення відповідних законодавчих актів. В умовах війни ці терміни необхідно суттєво скорочувати, для того, щоб уряд і місцева влада мали змогу оперативно реагувати на нові потреби. Для цього і були спрощені або навіть скасовані окремі бюджетні процедури.

Ще одним напрямком змін, які відбулися у бюджетній сфері стала переорієнтація у використанні бюджетних коштів, а саме скорочення

капітальних видатків і видатків розвитку і спрямування цих коштів до резервного фонду бюджету; було також обмежено фінансування окремих статей видатків, пов'язаних з оплатою праці в бюджетних установах, комунальними послугами, енергоносіями, закупівлею ліків. Крім того, було збільшено обсяги резервних фондів бюджетів, що стало фінансовою базою для забезпечення виняткових потреб. Зміна стосувалася черговості фінансування видатків, зміни їх пріоритетів. Так в першу чергу фінансуються видатки на національну безпеку і оборону, підтримку правового режиму воєнного стану, збереження робочих місць, зокрема це стосується оперативного персоналу в місцях управління, військового командування, вищого керівництва країни.

Новим напрямком використання бюджетних коштів стало спрямування публічних фінансових ресурсів на подолання шкоди, які завдала війна Україні. Величезні збитки і втрати стосуються державного майна, приватного майна, інфраструктури, майна населення країни, яке опинилося на тимчасово окупованій території. Багато людей загинуло, як військових, так і мирних жителів, значно зросла кількість інвалідів, тимчасово переміщених осіб, які потребують всемірної підтримки від держави. Тому актуальним напрямком фінансової політики України в умовах війни стала фінансова підтримка тих громадян які зазнали фізичних втрат, руйнування майна, втрату своїх нагромаджень, а також зазнали моральних втрат, які практично неможливо компенсувати. Тому соціальний захист таких категорій громадян стає, поряд із обороною і безпекою країни, першочерговим державним пріоритетом.

За даними Київської школи економіки, «на 1 вересня 2023 року загальна сума прямих задокументованих збитків, завдана інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення росії, зросла до \$151,2 млрд (за вартістю заміщення)» [18]. В табл. 1.2 показано структуру завданих Україні збитків в розрізі видів майна. І надалі в процесі війни продовжується руйнування інфраструктурних об'єктів, житлового фонду, освітніх і медичних закладів тощо, що збільшує загальну суму збитків.

**Структура завданих РФ збитків Україні внаслідок війни,
станом на 1.09.2023 р. [18]**

Тип майна	Млрд, \$
Житлові будинки	55,9
Інфраструктура	36,6
Активи підприємств, промисловість	11,4
Освіта	10,1
Енергетика	8,8
АПК та земельні ресурси	8,7
Лісовий фонд	4,5
Транспортні засоби	3,1
Охорона здоров'я	2,9
ЖКГ	2,7
Торгівля	2,6
Культура, туризм, спорт	2,4
Адміністративні будівлі	0,5
Цифрова інфраструктура	0,5
Соціальна сфера	0,2
Фінансова сфера	0,04
Разом	151,2

За підрахунками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, збитки, завдані довкіллю внаслідок війни станом на кінець жовтня 2023 року перевищили 2 трлн грн або 55,6 млрд євро. «З цієї суми половина збитків – через забруднення повітря від лісових пожеж, ракетні атаки, горіння нафтопродуктів. Забруднення земель – понад 980 млрд грн, водойм – 60 млрд грн. Потенційно замінованими вважаються понад 174 тис. кв км території України. Понад 3 млн гектарів лісу уражено цією війною» [60].

За час війни найбільше постраждав житловий фонд країни – на суму 55,9 млрд. дол. США. Зруйновано або суттєво пошкоджено 167,2 тис житлових

будинків, з них 147,8 тис. приватних; 19,1 тис. багатоквартирних, 0,35 тис. гуртожитків. Найбільше збитків завдано житловому фонду Донецької, Київської, Луганської, Харківської, Миколаївської, Чернігівської, Херсонської та Запорізької областей [18].

Окрім житлового фонду, великі збитки завдано об'єктам інфраструктурі і промисловим підприємствам – відповідно на суму 36,6 млрд дол. США. та 11,4 млрд дол. США. Пошкоджено «18 аеропортів і цивільних аеродромів, 344 мости та мостові переходи, понад 25 тисяч кілометрів автомобільних шляхів державного та місцевого значення й комунальних доріг. Втрати промисловості та підприємств нараховують щонайменше 426 великих і середніх приватних підприємств та держкомпаній, що були пошкоджені або зруйновані внаслідок війни» [18].

Однією з найбільш постраждалих є сфера освіти, там збитки складають 10,1 млрд. дол. США, понад 3,5 тисячі об'єктів освіти пошкоджено або зруйновано, з них понад 1,7 тисячі середньо освітні школи, понад 1,0 тисяча дитячі садочки, 586 закладів вищої освіти. Найбільша кількість зруйнованих та пошкоджених закладів у Донецькій, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій та Київській областях [18].

Постійно зростають обсяги збитків, завданих медичним закладам, станом на початок вересня 2023 року вони становили 2,9 млрд дол. США; руйнування та пошкодження зазнали 1223 медичних заклади, з них 384 лікарні та 352 амбулаторії [18].

Як показали перші місяці війни, окрім нових завдань державного бюджету, великі завдання були покладені на місцеві бюджети у період повномасштабної агресії. З місцевих бюджетів України проходить фінансування і утримання великої мережі бюджетної бюджетних установ, сфери освіти, охорони здоров'я, побутового обслуговування, житлового і комунального господарства, транспорту. Для оперативного вирішення нових проблем були внесені відповідні зміни до бюджетного законодавства. Так, органам місцевої влади були надані додаткові права щодо управління місцевими фінансами і місцевими бюджетами. Були скасовані окремі

процедури, пов'язані з оприлюдненням бюджетних документів, зокрема місцевих бюджетів. Тимчасово були припинені перевірки, які проводить державна аудиторська служба щодо виконання місцевих бюджетів. Крім того, були тимчасово припинені контрольні заходи з боку Державної податкової служби України. Такі зміни повинні були сприяти певній стабілізації роботи бізнес структур, а також місцевої влади. Пізніше на другий рік війни окремі контрольні процедури з боку державних фіскальних органів і органів фінансового контролю були поновлені.

Найважливіші зміни відбулися у фінансовій сфері і вони стосувалися спрощення окремих процедур бюджетного процесу, управління і використання фінансових ресурсів. Зміни також були і у сфері оподаткування, які загалом спрямовані на підтримку вітчизняних виробників у складний воєнний час. Відбулося зниження цілого ряду податків для того, щоб забезпечити збереження робочих місць в економіці, збереження доходів населення. Яке в такий складний час виявилось певною мірою вразливим і неготовим до цього. Загалом можна сказати, що в умовах війни відбулася кардинальна переорієнтація фінансової політики України з метою перерозподілу на воєнні цілі публічних коштів, забезпечення національної безпеки і оборони, підтримку низки категорії населення, а також грошове забезпечення військовослужбовців, їх соціальний захист, а також членів їх сімей.

Внаслідок завданих Росією збитків України різко зменшилися доходи бюджетів, адже частина території України була окупована, багато підприємств знищені або зруйновані, внаслідок чого відбулося суттєве зменшення надходжень до державного та місцевих бюджетів на цих територіях. Таким чином, відбулося суттєве обмеження дохідної бази для проведення фінансової політики в Україні. З другого боку, суттєво змінилася структура державних видатків, зокрема видатків державного бюджету. Докорінна зміна пріоритетів у використанні коштів зумовила значне зростання питомої ваги видатків на утримання Збройних Сил на оборону, на соціальний захист населення. Окрім таких змін за останні два роки виникли нові проблеми, пов'язані з подоланням наслідків військової агресії у сфері охорони навколишнього природного

середовища. Великі площі території країни виявилися забрудненими, їх необхідно очищати, а це, відповідно потребує нових обсягів фінансових ресурсів.

Що стосується доходів, зокрема державного бюджету, то окрім зменшення обсягів податкових надходжень у перші місяці війни, відбулося зменшення інших видів доходів державного бюджету, неподаткових надходжень, доходів від приватизації державного майна, від оренди державного майна, що стало додатковим ризиком для виконання державного бюджету України.

Ще одним напрямком змін, які відбулися у фінансовій політиці, є заходи, які були проведені у сфері грошово-кредитної політики. Перед урядом постало завдання забезпечити стабільність грошово-кредитної системи, курсу національної валюти. Як підтверджує майже дворічний досвід роботи в умовах воєнного стану, ці завдання уряду вдалося виконати. Наступним напрямом фінансової політики України в умовах воєнного стану є боргова політика, у сфері якої разом із початком війни з'явилися нові виклики. Внаслідок різкого збільшення рівня дефіцитності державного бюджету уряд був змушений здійснювати зовнішні і внутрішні запозичення. Великі обсяги міжнародної підтримки сприяли вирішенню тих завдань у бюджетній сфері, які постали перед Україною в складний період її розвитку.

Висновки до розділу 1

Фінансова політика – це сукупність цілей і заходів, які проводить держава у фінансовій системі; вони формуються у зв'язку з розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту і національного доходу. Фінансова політика держави – це досить складна сфера діяльності, ця діяльність стосується законодавчої і виконавчої влади; включає заходи методи і форми організації фінансових відносин. Основна мета фінансової політики – це фінансове

забезпечення виконання функцій і завдань держави, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни.

Залежно від часу на якій розраховані заходи фінансової політики можна виокремлювати фінансову стратегію і фінансову тактику.

Фінансова політика складається з багатьох елементів, це – бюджетна політика, грошово-кредитна політика, податкова політика, митна політика, боргова політика та інші складові елементи. Всі ці елементи взаємопов'язані між собою і взаємозумовлені.

Основне призначення фінансової політики в умовах воєнного стану – це забезпечення потреб Збройних сил України, оборони країни і національної безпеки. В умовах воєнного стану висуваються нові вимоги і до процесу управління публічними фінансами. Необхідно мобілізувати найбільші обсяги ресурсів, своєчасно здійснювати фінансування потреб оборони країни. В перші місяці війни в Україні було проведено низку заходів для того, щоб оперативно відреагувати на нові загрози. Зміни відбулися у бюджетній податковій, митній борговій, грошово-кредитній політиці; більш детально вони будуть розглянуті у наступному розділі.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка дієвості фінансової політики при формуванні доходів

Бюджетна сфера є важливою ланкою, в якій забезпечується формування доходів держави та розподіл і здійснення видатків. Основним джерелом доходів до бюджетів усіх рівнів є податкові надходження. В період війни, коли велика частина працюючого в Україні бізнесу опинилася у скрутному становищі, перед Урядом постало завдання пом'якшити податкове навантаження задля надання можливості підприємцям працювати на наповнювати бюджет. З метою розробки заходів щодо покращення фінансової стабільності у бюджетно-податковій сфері актуальним є дослідження та оцінка запровадженої на воєнний час податкової політики та стану здійснення бюджетних видатків.

Питання фінансової стабільності бюджетно-податкової сфери розглядали українські та зарубіжні вчені. Зокрема, вплив обсягів загальнодержавних податків та трансфертів на рівень фінансової самостійності муніципалітетів в Україні вивчала Т. Буй [43, с. 11] Аналіз стану фінансової системи країни в умовах війни, порівняння обсягів фінансової допомоги від різних міжнародних організацій та в розрізі країн здійснювала Л. Маршук Л, яка виокремила напрями реформування фінансової системи в умовах війни [44, с. 6].

Зв'язок прозорості бюджетів з фінансовою стабільністю вивчали іспанські науковці Б. Куадрадо-Баллестерос та М. Бісогно, які підкреслили, що прозорість бюджету може бути позитивно пов'язана з фінансовою стійкістю країни та сприяти підвищенню довіри громадян [45, с. 210].

Досліджуючи зв'язок між фіскальною політикою та фінансовою стабільністю англійські та бельгійські вчені С. Боріо та М. Фараг наголошували на необхідності врахування передумов фінансової стабільності в розробці фіскальної політики, зокрема, врахування ризику фінансових криз та визнання сприятливого впливу фінансового покращення на фіскальні позиції [46, с. 4].

Бюджет держави базується на ключових орієнтирах Української доктрини Президента України:

- філософія перемоги – посилення обороноздатності держави, відсіч збройної агресії росії;
- глобальність української безпеки – реформування та розвиток оборонно-промислового комплексу, ракетного озброєння та створення системи протиракетної оборони, закупівля дронів;
- політика героїв – створення Інституту помічника ветерана, забезпечення житлом ветеранів війни та членів їхніх сімей, нова система військової освіти, розробка платформи для експорту українських оборонних знань, реабілітація ветеранів;
- політика справедливості – оптимізація кількості суддів та посилення ролі інституту суду присяжних, грошова допомога працівникам об'єктів критичної інфраструктури державних та місцевих органів влади;
- трансформація за 10 років – осучаснення української освіти та стимулювання розвитку науки в Україні, оновлення законодавства про працю, створення нових робочих місць, індексація пенсій, доступність укриттів, врегулювання питань про зброю, розмінування територій, нова зовнішня політика тощо.

При розрахунках показників Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 № 3460-IX використовувались уточнені очікувані макроекономічні показники на поточний рік станом на 24.10.2023. Зокрема, враховано звітні статистичні дані за II квартал 2023 року: темпи зростання ВВП – 19,5 %, інфляція сповільнилася до 7,1 % та девальвація гривні є меншою за попередні періоди. Для розрахунків використовувався базовий сценарій, який передбачає зважені оцінки як щодо підсумків 2023 року, так і темпів відновлення економічної та соціальної динаміки у 2024 році. Проте, враховуючи динамічність розвитку подій, насамперед щодо тривалості та наслідків бойових дій, існує висока ймовірність відхилення фактичних показників від планових на наступний рік.

Основні прогностні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2022-2024 роки [5; 6]

№	Назва показника	2022 факт	2023 план станом на 24.10.2023	2024 прогноз станом на 24.10.2023
1.	ВВП			
	Номінальний, млрд. грн	5191	6466,1	7643,0
	Реальна зміна, %	-29,1	5,0	4,8
2.	Індекс споживчих цін			
	У середньому до попереднього року, %	20,2	13,3	8,5
	Грудень до грудня попереднього року, %	26,6	7,1	9,7
3.	Середньомісячна заробітна плата, грн	14847	18527	21809
4.	Сальдо торговельного балансу, млн. дол. США	-25737	-39449	-40172
5.	Обмінний курс, грн. за дол. США:			
	В середньому за період	32,3	36,9	40,7
	На кінець періоду	36,6	38,6	42,1
6.	Рівень безробіття населення, %	18,4	18,8	18,7
7.	Мінімальна з/п, грн	6500 6700	6700	7100 8000

Законом України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 № 3460-IX доходи державного бюджету затверджено в сумі 1 768,5 млрд гривень.

Основними чинниками формування дохідної частини стали:

- продовження справляння військового збору (крім оподаткування військовим збором доходів у вигляді грошового забезпечення в період дії правового режиму воєнного стану відповідно до підпункту 1.7 пункту 16-1 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України);

- спрямування податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення військовослужбовців, що сплачується (перераховується) згідно з Податковим кодексом України, у розмірі 75 % на відповідній території України (крім території міста Києва) та в розмірі 40 % – на території міста Києва, до спеціального фонду державного бюджету;

- продовження норми щодо зарахування збільшеного нормативу ПДФО до місцевих бюджетів на рівні 64 % за рахунок зменшення нормативу зарахування ПДФО (21 %) до державного бюджету;

- поквартальне нарахування та сплата податку на прибуток підприємствами з річним доходом понад 40 млн гривень;

- застосування диференційованих ставок рентної плати на природний газ та збереження діючих ставок на нафту та газовий конденсат;

- зарахування 95 % рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (природного газу, нафти та газового конденсату) до державного бюджету та 5 % до місцевих бюджетів за місцем видобутку корисних копалин;

- спрямування доходів Державного дорожнього фонду до загального фонду державного бюджету (при цьому зберігається зарахування 13,44 % акцизного податку з пального до бюджетів територіальних громад);

- незастосування у 2024 році до ставок податків, визначених в абсолютних значеннях, а саме: до акцизного податку, екологічного податку та рентної плати, індексів споживчих цін, індексів цін виробників промислової продукції;

- застосування чинних ставок оподаткування з основних податків.

Аналіз фактичних за 2021 і 2022 роки та планових за 2023 і 2024 роки показників дохідної частини державного бюджету свідчить про їх позитивну динаміку. У порівнянні з 2021 роком, ці надходження зросли на 1 % у 2022 році, на 9% – у 2023 році та на 37% – у 2024 році.

Зростання надходжень дохідної частини державного бюджету у 2023 році становить 8 % порівняно з 2022 роком.

Очікуване зростання дохідної частини у 2024 році відповідно до планових показників 2023 року становить понад 25 %, а відповідно до фактичних надходжень 2022 року – понад 35 %. Основними чинниками зростання надходжень у 2024 році є розподіл ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців з місцевих бюджетів до державного бюджету й оптимістичний макроекономічний прогноз.

Оцінку фінансового стану у бюджетно-податковій сфері слід почати з аналізу основних макроекономічних показників (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні макроекономічні показники України за 2019–2022 роки

Показники	2019	2020	2021	2022		
	Факт	Факт	Факт	Прогноз	Очікуване	Факт
Номінальний ВВП, млрд грн	3 974,6	4194,1	5 459,6	5368,7	4 727,6	5191,0
ВВП реальний, темп зростання, %	3,2	-3,8	3,4	3,8	-32,0	-30,4
Темпи приросту споживчих цін, %, до грудня попереднього року	4,1	5,0	10,0	6,2	29,3	26,6
Зміна реальної заробітної плати, %	9,8	7,4	10,5	4,4	-16,9	-12,0
Зміна експорту товарів та послуг до минулого року, %	7,4	-4,5	34,3	6,5	-29,8	-29,9
Зміна імпорту товарів та послуг до минулого року, %	7,8	-17,1	33,4	9,2	-9,9	-3,9

Джерело: складено на підставі даних [47].

Із таблиці видно, що падіння ВВП за підсумком 2022 року склало на рівні 30,4%, що є найбільшим падінням за роки незалежності. У 2022 році рівень інфляції сягнув 26,6%, що у 5 разів більше інфляційного коридору встановленого НБУ (4–6% на рік) [41]. У I кварталі 2023 року темп інфляції знизився до 17,9%, що у подальшому може стати фактором стабільності національної валюти, важливим кроком для зниження відсоткових ставок, активізації кредитування.

Оцінити стан бюджетної системи можна також за показником різниці між доходами і видатками. Зростання дефіциту бюджету свідчить про значні ризики для бюджетної безпеки (табл. 2.3).

Рівень дефіциту зведеного бюджету України за 2019–2022 роки

Період, роки	Доходи		Видатки		Кредитування		Дефіцит бюджету	
	Сума, млн грн	% від ВВП	Сума, млн грн	% від ВВП	Сума, млн грн	% від ВВП	Сума, млн грн	% від ВВП
2019	1289779,8	32,45	1370113,0	34,47	3983,2	0,10	-84316,4	-2,1%
2020	1376661,6	32,82	1595289,7	38,04	5316,2	0,13	-223944,3	-5,3%
2021	1662242,7	30,45	1844377,7	33,78	4773,2	0,09	-186908,3	-3,4%
2022	2196273,3	42,31	3043499,1	58,63	-2397,9	-0,05	-844827,9	-16,3%

Джерело: узагальнено на підставі даних [41].

Дані таблиці свідчать про критичний рівень бюджетного дефіциту у 2022 році, який на 13 % нижчий за рівень попереднього року. Це сигналізує про необхідність наповнення доходами державного та місцевих бюджетів.

Аналіз динаміки складових бюджетних доходів і видатків дозволить виявити напрями, за якими відбулися значні відхилення від показників попередніх років (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Обсяг доходів і видатків зведеного бюджету України за 2020–2022 роки

Показник	2020		2021		2022	
	Сума, млрд грн	темп росту, %	Сума, млрд грн	темп росту, %	Сума, млрд грн	темп росту, %
ДОХОДИ, у тому числі:	1376,7	106,7	1662,2	120,7	2196,3	132,1
Податкові надходження	1136,7	106,2	1453,8	127,9	1343,2	92,4
Неподаткові надходження	234,4	110,1	202,5	86,4	368,4	181,9
Доходи від операцій з капіталом	3,6	116,1	3,8	105,6	2,9	76,3
Офіційні трансферти від іноземних держав	1,2	100,0	1,3	110,4	481,3	36324,5
Цільові фонди	0,8	34,8	0,8	97,5	0,5	64,1
ВИДАТКИ, у тому числі:	1595,4	116,3	1845,4	115,7	3043,5	164,9
Загальнодержавні функції	83,6	100,7	95,1	113,8	88,2	92,7
Обслуговування боргу	121,2	101,0	157,6	130,0	160,3	101,7
Оборона	120,4	112,9	127,5	105,9	1142,9	896,2
Громадський порядок, безпека та судова влада	159,5	111,0	176,1	110,4	454,4	258,0
Економічна діяльність	262,9	170,5	293,6	111,7	156,4	53,3
Охорона навколишнього природного середовища	9,1	93,1	10,6	117,3	5,2	49,2
Житлово-комунальне господарство	32,2	93,4	56,9	176,7	41,2	72,3
Охорона здоров'я	175,8	136,9	204,1	116,1	215,3	105,5
Духовний та фізичний розвиток	31,7	100,5	43,4	136,7	33,6	77,6
Освіта	252,3	105,7	312,9	124,0	290,8	92,9

Соціальний захист та соціальне забезпечення	346,7	107,7	367,3	105,9	455,2	123,9

Джерело: узагальнено на підставі даних [47].

Наведена в таблиці зміна обсягу доходів зведеного бюджету показує, що у 2022 році в порівнянні з попереднім відбулося зниження податкових надходжень на 7,6%, проте більше ніж у 300 разів зросла сума офіційних трансфертів у вигляді допомоги від урядів іноземних країн, міжнародних організацій та інших зарубіжних партнерів. Бюджетні видатки більш за все зросли за напрямками: оборона (майже у 9 разів), громадський порядок, безпека (у 2,6 разів) та соціальні видатки (на 24%).

Водночас виконання бюджетів у 2022 році за доходами склало 101,7%, а за видатками – 82,4%, що є найнижчим за останні 5 років [48]. Це свідчить про недостатність бюджетних коштів для виконання функцій держави.

Основним бюджетоутворюючим джерелом є податкові надходження від громадян та бізнесу. Події воєнного часу негативно вплинули на можливість сплати окремих податків і зборів, що відобразилося на їх структурі (табл. 2.5)

Таблиця 2.5

Структура податкових надходжень зведеного бюджету України протягом 2019–2022 роки

Податкові надходження	Структура за роками, %			
	2019	2020	2021	2022
Податок на доходи фізичних осіб	25,7	26,0	24,1	31,3
Податок на прибуток підприємств	11,0	10,4	11,3	9,7
Рентна плата та плата за користування надрами	4,2	4,4	5,7	6,6
Акцизний податок	12,8	13,5	12,4	8,6
Податок на додану вартість	35,4	35,2	36,9	34,8
Ввізне мито	2,8	2,7	2,5	1,7
Місцеві податки та збори	6,9	6,7	6,2	6,3
Інші податки та збори	1,2	1,1	1	1
Всього	100	100	100	100

Джерело: узагальнено на підставі даних [47].

Як видно з таблиці у структурі податкових надходжень в порівнянні з попередніми періодами значно знизилася частини податку на прибуток

підприємств (на 1,6%), акцизний податок (на 3,8%) та ввізне мито (на 0,8%).

Це пов'язано з пільгами на сплату зазначених податків, введеними урядом.

Окрім необхідності у пошуку шляхів підвищення бюджетних надходжень для збереження фінансової стабільності у воєнний час важливими є правильні підходи до витрачання бюджетних коштів. Стрімке скорочення економіки, різке зростання потреб на оборону та соціальні витрати призвело до неможливості виконання планових обсягів видатків до завершення 2022 року.

Бюджетні видатки здійснюються відповідно до положень Бюджетного кодексу України [49] та з урахуванням Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 09.06.2021 р. № 590 (далі – Порядок № 590) [50], яким Уряд через обмежену ресурсну забезпеченість єдиного казначейського рахунку запровадив черговість оплати видатків з державного та місцевих бюджетів: перша черга – видатки на національну безпеку і оборону та на здійснення заходів правового режиму воєнного стану; друга черга – оплата праці, обслуговування боргу, соціальні виплати, комунальні платежі тощо; третя черга – капітальні видатки та інші. Виконання річного плану за капітальними видатками за три квартали 2022 року було лише на рівні 28,8%. Поточні видатки виконано на 64,8% планового річного обсягу.

На оплату потреб оборонної сфери, безпеки та охорону правопорядку у 2022 році припало близько 60% видатків державного бюджету.

Другий за важливістю напрям – соціальний захист та забезпечення, на який щомісяця з державного бюджету спрямовується близько 21% загального обсягу видатків. Завдяки міжнародним грантам у сумі 480,3 млрд грн. було профінансовано соціальну допомогу, заробітну плати працівників державного сектору, допомогу внутрішньо переміщеним особам, медичні послуги та інші. За період війни значну кількість бюджетних програм виконано не було, проте бюджетна стабільність збережена, що сприятиме позитивним змінам у 2023 році. Тому на другому році війни слід виважено підходити до спрямування

бюджетних коштів, а обмежений фінансовий ресурс використовувати максимально ефективно.

Отже, вивчення стану доходів та видатків зведеного бюджету країни дозволило відмітити вплив воєнного часу на обсяги податкових надходжень та визначення пріоритетності напрямів бюджетних видатків. Впровадження черговості проведення видатків дозволило здійснювати в першу чергу більш нагальні, проте зважаючи на постійне зростання видатків на оборону, соціальні виплати, відновлення зруйнованих бойовими діями об'єктів інфраструктури, виникає необхідність підвищення ефективності здійснення бюджетних видатків.

2.2. Особливості проведення фінансової політики у сфері видатків

Згідно з оперативною інформацією Держказначейства у 2023 році до державного бюджету надійшло 2,67 трлн грн (у т. ч. до загального фонду – 1,66 трлн грн). До загального фонду місцевих бюджетів, без урахування міжбюджетних трансфертів, надійшло 441,9 млрд грн (+48,3 млрд грн до 2022 р.).

Касові видатки державного бюджету становили понад 4 трлн грн (у т. ч. загального фонду – 3,03 трлн грн, або 98 % від розпису звітного періоду). З державного бюджету до місцевих бюджетів у 2023 р. було перераховано міжбюджетні трансферти в сумі 183,8 млрд грн. Для порівняння: у 2022 р. доходи державного бюджету становили 1,79 трлн грн, а видатки – 2,71 трлн грн.

У 2023 р. державний бюджет України було виконано з дефіцитом у сумі 1,33 трлн грн (дефіцит загального фонду державного бюджету становив 1,36

трлн грн при запланованому дефіциті за цей період у сумі 1,83 трлн грн). У 2022 р. дефіцит державного бюджету становив 0,91 трлн грн.

Насамперед кошти державного бюджету спрямовувалися до сфери безпеки та оборони держави. Зокрема, частка видатків, спрямованих до сфери оборони, сягнула 52,3 %; громадського порядку, безпеки та судової влади – 14,3 % від загального обсягу бюджетних видатків.

Пріоритетним напрямом видатків залишається соціальна сфера – частка у видатках становить 11,7 %. За 2023 р. із державного бюджету на соцвиплати було спрямовано 450,1 млрд грн, у т. ч.: 271,8 млрд грн – на виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду; 102,8 млрд грн – на соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини; 47,6 млрд грн – на підтримку малозабезпечених сімей та надання пільг і житлових субсидій громадянам; 24,2 млрд грн – на соціальний захист дітей та сім'ї; 3,6 млрд грн – на соціальний захист осіб з інвалідністю; 0,5 млрд грн – на оздоровлення та відпочинок дітей, які потребують особливої уваги [16].

Виконання загальнодержавних функцій – четвертий за обсягом (7,4 %) напрям видатків державного бюджету (рис. 3.1). Однак переважну частку в ньому становлять видатки з обслуговування державного боргу та виплати за державними деривативами (майже 83,6 %).

Воєнний стан у країні та тривання воєнних дій є визначальним чинником формування структури видатків Державного бюджету на 2024 рік, адже це вже другий воєнний бюджет країни.

Загальна сума запланованих видатків на 2024 рік становить 3 309,0 млрд гривень. Існує велика ймовірність щодо їх перегляду задля швидкого реагування на нагальні та термінові виклики в країні.

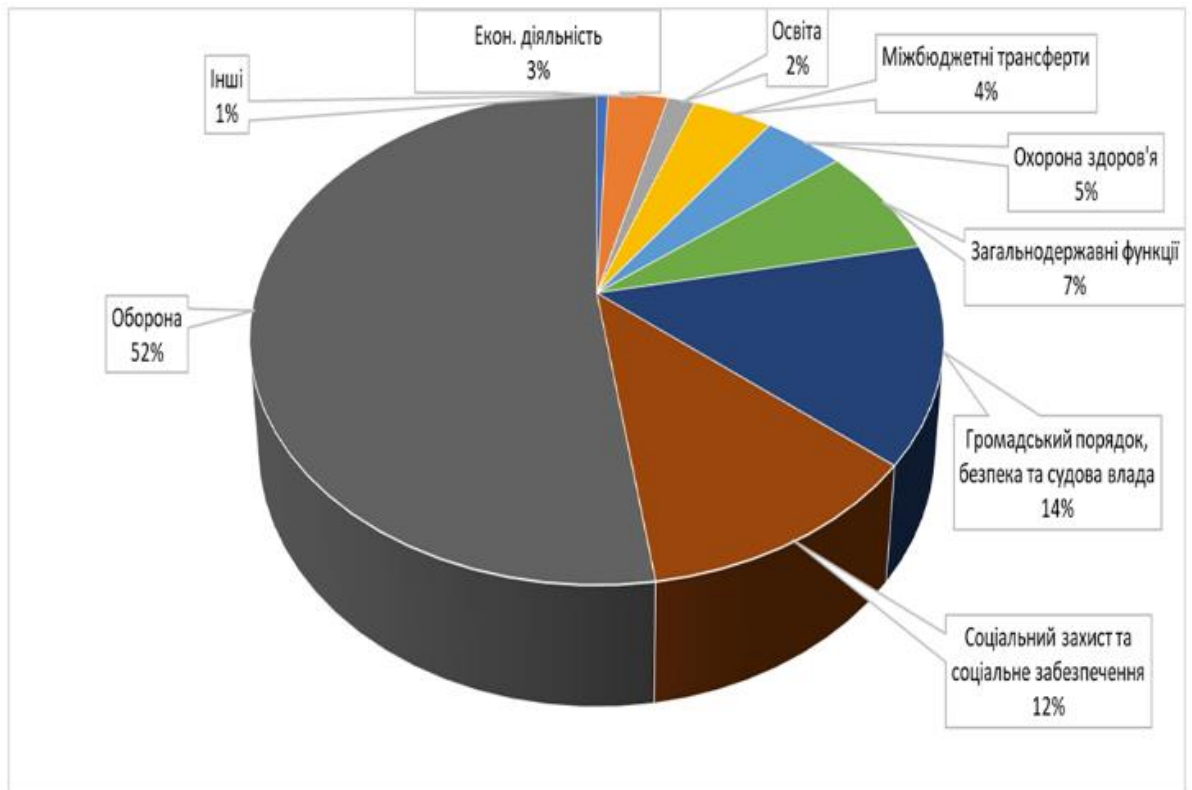

Рис. 3.1. Видатки Державного бюджету України за 2023 р. (за функціональною класифікацією видатків), %

Основними пріоритетами бюджетної політики на 2024 рік, які і вплинули на структуру видатків державного бюджету, визначено:

- першочергове фінансування сектору безпеки та оборони;
- посилення обороноздатності держави для відсічі збройної агресії рф;
- реформування оборонно-промислового комплексу;
- виробництво сучасних видів озброєння, зокрема морських дронів і безпілотників.
- створення ефективної системи підтримки військових та їхніх сімей;
- забезпечення заходів ментальної та фізичної реабілітації ветеранів, їх інтеграція в суспільне та економічне життя;
- забезпечення компенсації збитків постраждалим через війну;
- забезпечення соціальної підтримки громадян;
- відновлення зруйнованого майна та інфраструктури;
- забезпечення підвищення ефективності використання державних коштів;

- стимулювання економічної діяльності та підтримка бізнесу;
- створення умов для повернення українців – нові робочі місця, якісна освіта, сучасна медицина

Головними напрямками видатків у 2024 році є оборона, громадський порядок, безпека та судова влада, а також соціальний захист і соціальне забезпечення населення (рис. 2.1).

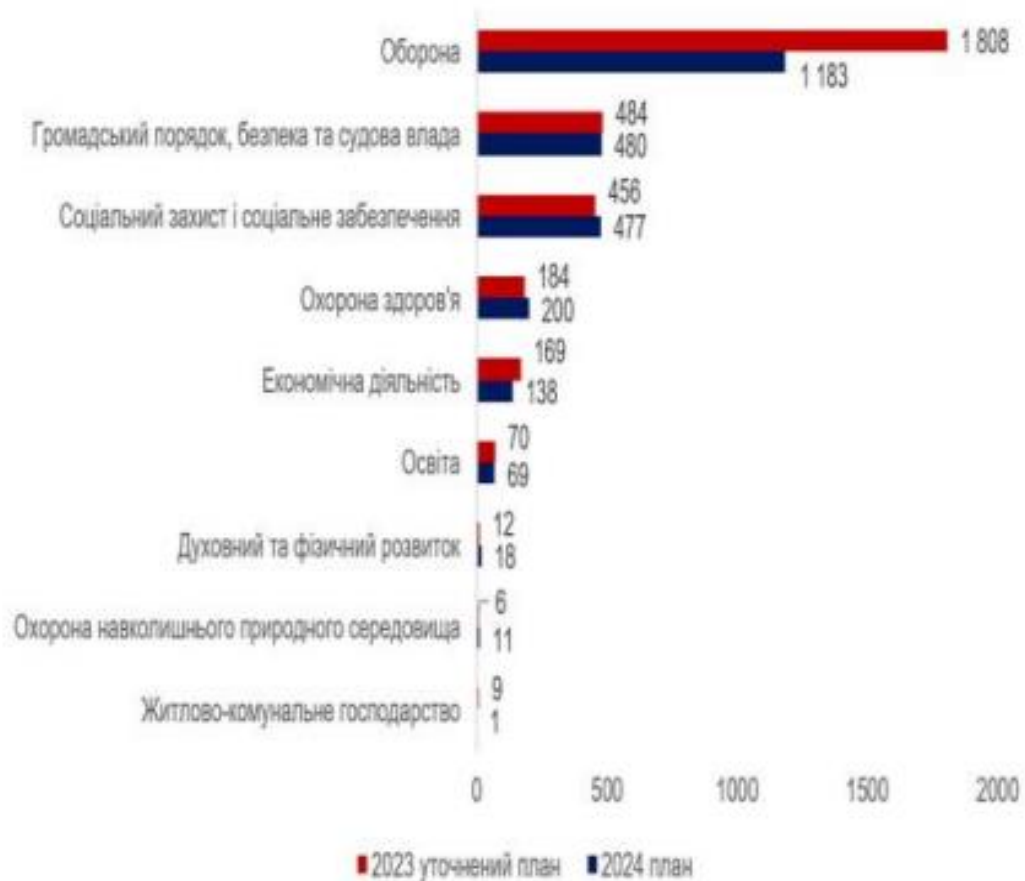

Рис. 2.1. Структура видатків державного бюджету у 2023-2024 роках, млрд грн [61]

Розподіл основного фінансового ресурсу між ключовими міністерствами наведено на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Основні видатки державного бюджету в розрізі Міністерств у 2023-2024 роках, млрд грн [61]

У Законі України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 № 3460-IX обсяг дефіциту державного бюджету у 2024 році визначено в розмірі 1 572 млрд грн, що на 21,8 % менше, ніж передбачено у 2023 році. Ця сума становитиме 20,4 % ВВП. І хоча його обсяг є меншим, ніж у 2023 році (враховуючи внесення змін), не виключено, що так буде і у 2024 році в разі необхідності збільшення фінансування видатків (рис. 2.3).

У 2024 році Україна розраховує на продовження важливої фінансової підтримки від міжнародних партнерів. На покриття дефіциту Державного бюджету планується залучити від міжнародних партнерів 41,0 млрд доларів США.

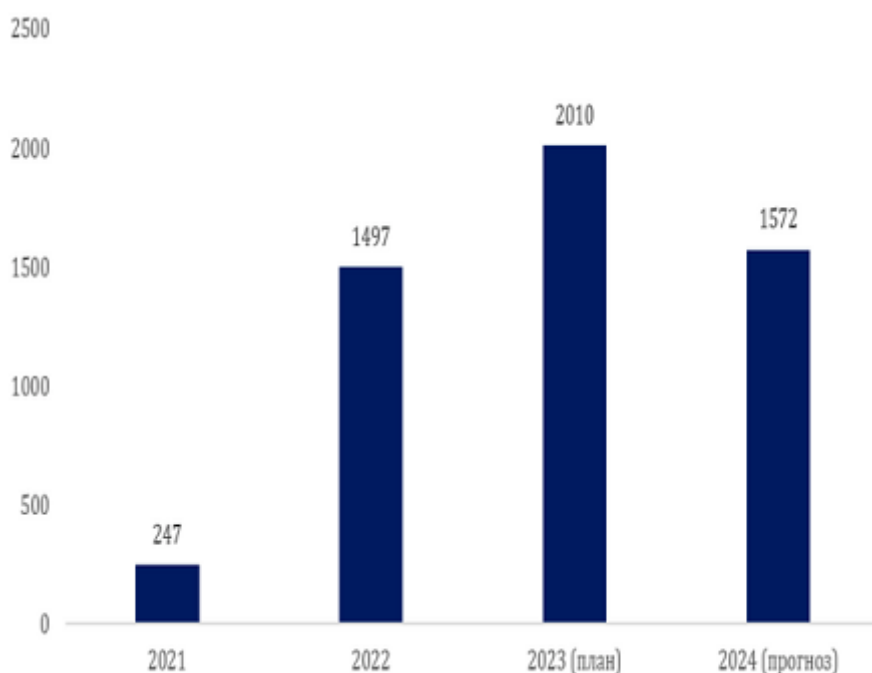

Рис. 2.3. Дефіцит державного бюджету у 2021-2024 роках, млрд грн [61]

У статті 5 Закону України «Про Державний бюджет на 2024 рік» від 09.11.2023 № 3460-IX граничний обсяг державного боргу визначено в сумі 7 460,1 млрд грн, а граничний обсяг гарантованого державного боргу – в сумі 451,4 млрд гривень (рис. 2.4).

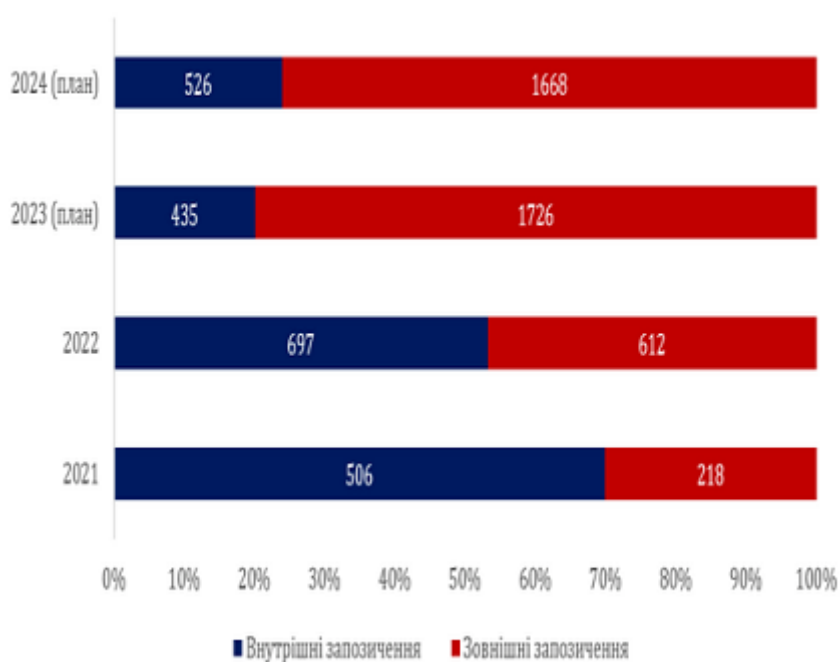

Рис. 2.4. Структура внутрішніх і зовнішніх запозичень у 2021-2024 роках, млрд грн [61]

У 2024 році для покриття більшості бюджетних видатків, за винятком оборони та безпеки, уряд України буде спиратися на зовнішні запозичення, які становитимуть майже 1,7 трлн гривень. Це на 3,4% менше, ніж обсяг запозичень у 2023 році. Порівняно з першим читанням проекту бюджету, витрати на погашення державного боргу зросли на 20,3 млрд грн, з яких 22,9 млрд грн припадає на внутрішній борг, а 2,6 млрд грн - на зовнішній.

Обсяг платежів з обслуговування державного боргу зменшено на 2,1 млрд грн, зокрема державного внутрішнього боргу зменшено на 0,3 млрд грн, державного зовнішнього боргу – на 1,8 млрд грн. Для погашення внутрішнього державного боргу передбачено суму 444,5 млрд грн, а зовнішнього – 182,3 млрд гривень. Передбачається, що у 2024 році Міністерство фінансів України матиме можливість позичати кошти понад обсяг, визначені в бюджеті, з метою можливої подальшої реструктуризації ВВП-варантів, включаючи можливість їх обміну або викупу.

Наприкінці 2024 року очікуваний рівень державного боргу, за винятком гарантованого державного боргу, сягне 97,6 % ВВП, порівняно з 95 % ВВП у 2023 та 72 % ВВП у 2022 році (рис. 2.5).

Запланований рівень є значно вищим за Маастрихтський критерій, а саме: 60% та для країн, що розвиваються.

Рис. 2.5. Обсяг державного боргу та відношення до ВВП у 2016-2024 роках [61]

Значна частка зовнішнього боргу, що складається з валютних запозичень, робить державний борг більш вразливим від коливань національної валюти.

Прогнозується, що обсяг нових позик у 2024 році буде відносно невеликим, хоча, порівняно з 2023 роком, він зростатиме. Державні запозичення здійснюватимуться відповідно до умов, що складатимуть на фінансових ринках, та умов кредитування відповідних міжнародних фінансових організацій і країн партнерів. Середньозважена ставка для внутрішніх боргових інструментів складає близько 19% річних, а для зовнішніх боргових інструментів – близько 5,5% річних.

Для того щоб профінансувати всі заплановані видатки бюджету у 2024 році, потрібно залучити кошти від міжнародних інституцій та партнерів у розмірі 41,0 млрд доларів США. Із цієї суми, за словами міністра фінансів України, підтвердженими є кошти від: МВФ – 5,4 млрд доларів США; США – 8,5 млрд доларів США; ЄС – 18,0 млрд доларів США.

У 2024 році, відповідно до розрахунків Міністерства фінансів України, надходження до місцевих бюджетів складатимуть 675,0 млрд грн, з них доходи місцевих бюджетів – 484,0 млрд грн та трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам – 191,0 млрд гривень (рис. 2.6).

Дохідна частина місцевих бюджетів у 2024 році змінилася порівняно з першим читанням через перерозподіл 4 % ПДФО з державного бюджету до місцевих бюджетів та уточнення макроекономічних показників. Передбачені зміни враховують фонд оплати праці найманих працівників, інфляцію, ціни виробників промислової продукції та переглянутий обмінний курс гривні до долара США. Якщо порівнювати з 2023 роком, то доходи зросли на 6,4 %, а з довоєнним 2021 роком – на 13,8 %. Частка трансфертів у загальних доходах місцевих бюджетів у 2024 році складає 28 %, в той час як у 2021 році вона була 35 %.

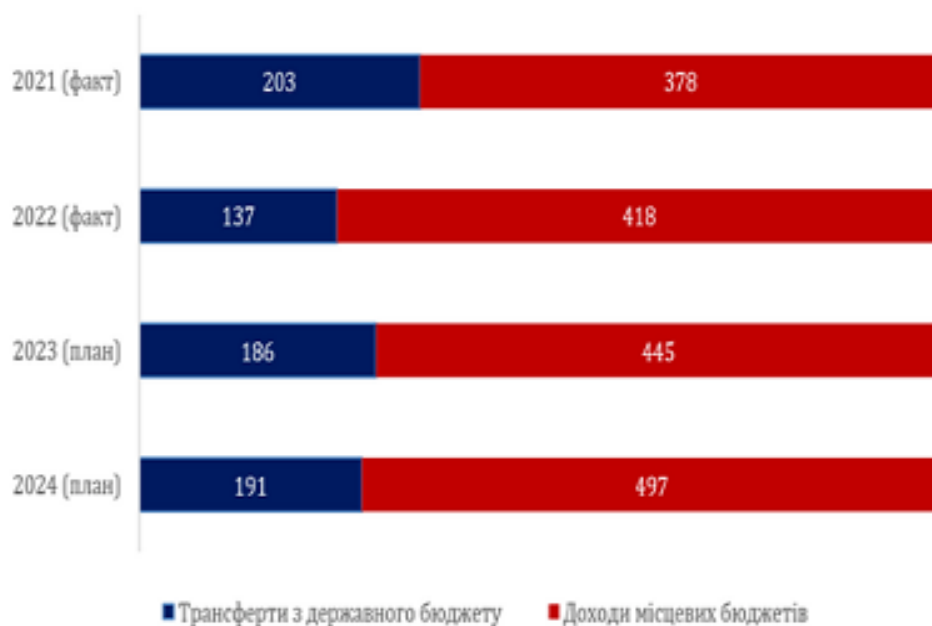

Рис. 2.6. Фінансові ресурси місцевих бюджетів у 2021-2024 роках, млрд грн [61]

Найсуттєвіших змін у 2024 році зазнав перерозподіл податку з грошового забезпечення військовослужбовців від місцевих бюджетів до спеціального фонду Державного бюджету України.

Згідно з прийнятими змінами до Бюджетного кодексу України, місцеві бюджети у 2024 році недоотримають 96,3 млрд гривень. Також передбачено, що з 01.10.2023 місцеві бюджети повинні перерахувати частку «військового» ПДФО в розмірі 25,8 млрд грн до державного бюджету. Сукупно місцеві бюджети потенційно недоотримають 122,0 млрд гривень (рис. 2.7). За інформацією Міністерства фінансів України, частково ці втрати будуть компенсовані через надання трансфертів з державного бюджету та неперерахування реверсної дотації до державного бюджету.

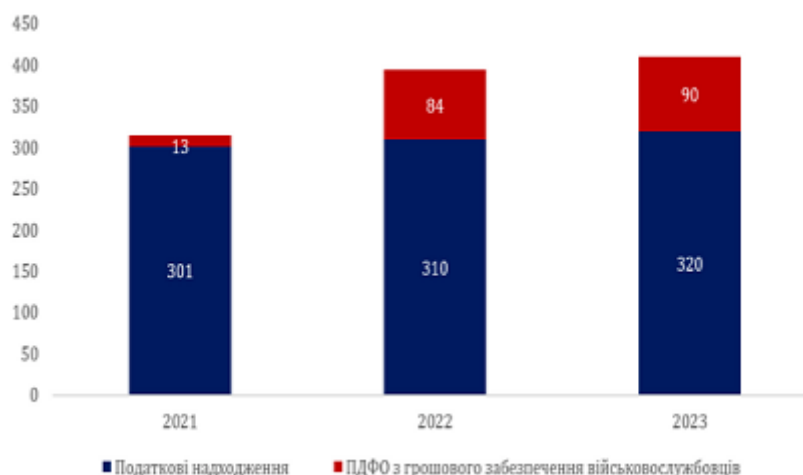

Рис. 2.7. Частка ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців у 2021-2023 роках, млрд грн [61]

За розрахунками Міністерства фінансів України, у 2024 році обсяг базової дотації становитиме 21,1 млрд грн, а обсяг реверсної дотації – 14,1 млрд гривень (рис. 13). У порівнянні з 2023 роком, обсяг базової дотації зменшився на 27 %, а реверсної – на 26,2 %, що зумовлено, зокрема, зменшенням дисбалансів через перерозподіл ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців до державного бюджету.

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів на 2024 рік, здійснене для: 24 обласних бюджетів за очікуваним надходженням податку на прибуток підприємств у 2023 році та за очікуваним надходженням у 2023 році ПДФО; 1 438 бюджетів територіальних громад за очікуваним надходженням у 2023 році ПДФО.

Відповідно до розрахунків Міністерства фінансів України, базову дотацію отримують бюджети територіальних громад, у яких індекс податкоспроможності менше 0,9 або надходження на 1 жителя менше 3 368,21 грн з ПДФО. Отже, у 2024 році базова дотація буде перерахована 1 032 місцевим бюджетам, зокрема 1 014 бюджетам територіальних громад.

Реверсну дотацію на 2024 рік передбачено для бюджетів, у яких індекс податкоспроможності більше 1,1 або надходження на 1 жителя більше 4 116,7 грн з ПДФО для бюджетів територіальних громад. У 2024 році реверсну

дотацію не перераховуватимуть до державного бюджету 239 місцевих бюджетів, зокрема 235 бюджетів територіальних громад. Оскільки, відповідно до змін до законодавства, як виняток з положень абзацу п'ятого частини третьої статті 98 та абзацу п'ятого частини третьої статті 99 БКУ, реверсна дотація у 2024 році в обсязі 14,1 млрд грн до державного бюджету не перераховуватиметься.

З серпня 2023 року парламент повернув український бізнес до довоєнного оподаткування та відновив податкові перевірки. Додаткові кошти знайшли за рахунок введення податку на надприбуток банків, переадресації частини ПДФО з місцевих до державного бюджету та відмови від будівництва доріг. Але зрештою понад половину необхідних коштів для фінансування бюджету надали міжнародні партнери. Мета держави – отримати більше інвестицій і податків при зниженні податкового навантаження на бізнес та громадян.

Поміж завдань, без виконання яких годі й сподіватися на успіх повоєнної модернізації України, – втілення комплексної податкової реформи. В МВФ, приміром, однією з ключових умов нової програми кредитування України називають неприпустимість звуження бази оподаткування та зниження основних податкових ставок. Принаймні, до завершення війни. Ключова для економіки будь-якої країни податкова реформа потребує прискіпливого вивчення попереднього досвіду, уникнення своїх і чужих помилок та, звісно ж, ретельних розрахунків, що допоможуть мінімізувати ризики. Адже вона, найвірогідніше, не принесе результатів “тут і зараз”. Більше того, досвід багатьох країн свідчить: на початкових етапах реформування бюджетні надходження, зазвичай, тимчасово скорочуються. Що в умовах повоєнної України може стати неабияким фінансовим ударом. Адже рано чи пізно пряма бюджетна підтримка з боку міжнародних партнерів припиниться і акценти потрібно буде переносити на інвестиційну складову та збільшення обсягів розрахунків за отриманими під час війни чи реструктуризованими позиками. І до цього треба бути готовими. За словами американського економіста, засновника теорії “економіки пропозиції” Артура Лаффера, реформа, поміж іншого, може змінити обсяги прибутків, їх склад, а також часові рамки їх

надходження до бюджету. Якщо, приміром, взяти до уваги досвід відбудови Європи після Другої Світової війни, то зовнішні борги країни після війни можуть зрости до 300% національного валового продукту [2; 3]

Але вже у середньостроковій перспективі можна очікувати на позитивні результати реформи: стрімкий розвиток бізнесу, пришвидшення зростання ВВП, накопичення внутрішнього інвестиційного ресурсу. І якщо зараз значну частину потреб країни у фінансуванні вдається забезпечувати завдяки безпрецедентній підтримці від міжнародних партнерів, то після війни маємо, передовсім, розраховувати на власні сили. Ключова передумова ефективної роботи фіскальної системи та унеможливлення (принаймні, мінімізація) ухиляння від сплати податків – максимальне розширення податкової бази при встановленні невисоких (оптимальних) ставок оподаткування. Податки впливають на рівень корупції в країні, а реформа податкової системи має забезпечити розширення податкової бази, адже при збільшенні відсоткової ставки податків фондовий ринок країни впаде. Тобто ключовим елементом для податкової системи є найменша ставка при найширшій базі оподаткування і найменше джерело прибутку, яке оподатковується.

В процесі виконання державного бюджету в 2023 р., було:

- затверджено розподіл обсягу додаткової дотації з державного бюджету на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування за IV квартал 2023 р. Кошти в сумі понад 1,3 млрд грн отримали 235 місцевих бюджетів, у т. ч. 1,14 млрд грн було надано для компенсації 43 місцевим громадам, які зазнали негативного впливу через повномасштабну збройну агресію РФ, а також 175 млн грн – для компенсації 192 місцевим бюджетам недонадходження ПДФО (не враховуючи військовий ПДФО) порівняно з минулим роком для забезпечення видатків територіальних громад. Загалом у 2023 р. обсяг цієї дотації сягне 17,2 млрд грн [17];
- розподілено кошти в сумі 1 млрд грн і спрямовано до обласних бюджетів та бюджету м. Києва для закупівлі мультимедійного обладнання для 5–6 класів Нової української школи (НУШ), а також внесено відповідні зміни до Порядку та умов надання освітньої субвенції з державного бюджету

місцевим бюджетам (за спеціальним фондом державного бюджету) у 2023 році, які були затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2023 р. № 1023. Фінансування НУШ у 2023 р. становить 1,47 млрд грн, а в 2024 р. планується ще 1,5 млрд грн. Кошти освітньої субвенції, не використані в 2023 р., згідно із статтею 1032 Бюджетного кодексу України використовуватимуться також і в 2024 р. Місцеві органи влади купуватимуть мультимедійне обладнання на умовах співфінансування [18];

- розподілено резерв освітньої субвенції в 2023 р. Кошти в сумі 75,2 млн грн, розподілені між місцевими бюджетами Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Чернігівської областей, спрямовуються на виплату заробітної плати педагогічним працівникам у повному обсязі та уникнення виникнення кредиторської заборгованості з оплати праці [19];

- розподілено кошти освітньої субвенції між місцевими бюджетами в сумі 1,65 млрд грн для забезпечення викладання навчального предмета «Захист України». Ці кошти будуть використані для закупівлі засобів навчання та комп'ютерного обладнання для оснащення навчальних кабінетів предмета «Захист України», а також підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які викладатимуть цей предмет. Відповідні зміни внесено також до Порядку та умов надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам (за спеціальним фондом державного бюджету) у 2023 році, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2023 р. № 1023;

- прийнято рішення про виділення з резервного фонду державного бюджету 20,67 млн грн для покриття витрат за березень 2022 – липень 2023 рр. об'єктів державної, комунальної та приватної власності, у будівлях (приміщеннях) яких у період воєнного стану на безоплатній основі розміщувалися внутрішньо переміщені особи, у т. ч.: 19,08 млн грн – Мінреінтеграції для надання додаткової дотації з державного бюджету місцевим бюджетам на компенсацію комунальним закладам, державним закладам освіти, що передані на фінансування з місцевих бюджетів, та закладам спільної власності територіальних громад області та району, що перебувають в

управлінні обласних та районних рад; 1,43 млн грн – обласним державним адміністраціям для надання компенсації приватним закладам, крім приватних закладів освіти ;

- ухвалено рішення про виділення з резервного фонду 48,17 млн грн Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації (для Концерну радіомовлення, радіозв'язку та телебачення) задля забезпечення сталого функціонування цифрових телевізійних мереж та резервного живлення об'єктів цифрового ефірного мовлення;

- виділено з резервного фонду 51,7 млн грн Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури для здійснення оплати праці та інших обов'язкових платежів працівникам державного підприємства «Міжнародний аеропорт «Бориспіль» .

Також було ухвалено низку урядових рішень, які забезпечуватимуть виконання Державного бюджету України в 2024 р., а також визначено напрями подальшої роботи щодо вдосконалення законодавства із здійснення державних видатків.

Продовжено спрощену процедуру фінансування видатків на безпеку та оборону в 2024 р. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання виконання Державного бюджету України в умовах воєнного стану» від 22 грудня 2023 р. № 1361 головні розпорядники бюджетних коштів, які належать до сектору безпеки та оборони, отримують можливість: коригувати видатки в межах затвердженого для них обсягу бюджетних призначень на 2024 р. шляхом внесення змін до розпису бюджету відповідно до заявлених потреб; затверджувати власними рішеннями кошториси, плани асигнувань загального фонду бюджету, інших документів. Буде зменшено перелік документів для проведення Держказначейством окремих платежів Міністерства оборони для недопущення витоку конфіденційної інформації, а також призупинено на період воєнного стану внесення змін до паспортів бюджетних програм щодо видатків на безпеку та оборону й подання Мінфіну звітності про їх виконання (такі процедури буде відновлено після припинення / скасування воєнного стану) [20]. Відповідна постанова діяла й у 2023 р. Постанова № 1361

дасть можливість значно спростити процедури здійснення видатків у сфері безпеки та оборони, мінімізувати можливості витоку інформації, що несе загрозу національній безпеці, тощо.

Схвалено Дорожню карту реформування управління публічними інвестиціями [21]. Протокольним рішенням Кабінету Міністрів України 22 грудня 2023 р. було схвалено Дорожню карту реформування управління публічними інвестиціями (далі – Дорожня карта) – базовий документ, який визначає подальші напрями унормування нормативно-правової бази здійснення публічних інвестицій в Україні, упорядкування системи управління ними, а також забезпечує виконання вимог та рекомендацій МВФ, Світового банку щодо реалізації інвестиційних проєктів та потреб повоєнного відновлення із залученням коштів державного та місцевих бюджетів, суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки. Мета Дорожньої карти – формування контексту, бачення, основних принципів і напрямів побудови цілісної, стійкої та ефективної системи управління публічними інвестиціями, яка забезпечує планування інвестиційних проєктів на основі стратегічних пріоритетів та середньострокової бюджетної рамки, здійснення їх відбору відповідно до уніфікованих та прозорих процедур і чітких критеріїв, а також реалізацію в межах запланованих строків та фінансування.

Зокрема, у Дорожній карті подано опис цільової моделі управління публічними інвестиціями, визначено зміст термінів «публічні інвестиції» та «публічний інвестиційний проєкт»; визначено учасників системи – це Стратегічна інвестиційна рада, Мінекономіки, Мінфін, Мінінфраструктури, галузеві міністерства, Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України, органи місцевого самоврядування, Рахункова палата, Держаудитслужба, які охоплюють повний цикл роботи: від визначення пріоритетів для здійснення інвестицій до контролю над ними; встановлено, що прийняття рішень про здійснення публічних інвестицій відбуватиметься в рамках стратегічного та середньострокового бюджетного планування; передбачено поширити процедури управління публічними інвестиціями на всі інвестиційні проєкти, пов'язані з відбудовою, відновленням та розвитком;

визначено, що підходи до оцінки та відбору публічних інвестиційних проєктів будуть оптимізовані, тощо. Державна цифрова екосистема DREAM стане банком публічних інвестиційних проєктів, які відповідають пріоритетам національного й регіонального розвитку. Окрім того, Мінфіну за участі Мінекономіки, Мін'юсту, Мінінфраструктури та інших зацікавлених сторін доручено розробити та внести до 1 червня 2024 р. на розгляд Кабінету Міністрів план заходів щодо реалізації Дорожньої карти.

Схвалення Дорожньої карти – позитивне рішення у поліпшенні управління публічними фінансами. Забезпечення відбудови та відновлення інфраструктури України, формування стимулів для залучення державних і приватних інвестицій у справді пріоритетні проєкти – це нагальні потреби держави. Формування єдиної системи управління публічними інвестиціями дасть змогу оцінити фінансові ресурси та потреби держави й регіонів у здійсненні відбудови й відновлення, якісніше прогнозувати можливості реалізації інвестиційних проєктів, тобто уможливить уніфікування підходів до здійснення публічних інвестицій та поліпшення можливостей держави управляти ними.

Затверджено критерії оцінювання припустимості державної допомоги суб'єктам господарювання:

- на надання послуг, що становлять загальний економічний інтерес. Законодавчо впроваджуються вимоги до оцінювання допустимості надання державної допомоги, зокрема регламентуються умови, за яких оцінюється допустимість державної допомоги; встановлюються зобов'язання надавати послуги, що становлять загальний економічний інтерес, згідно з договором, регуляторним (розпорядчим) чи іншим актом надавача державної допомоги; визначаються вимоги до методики розрахунку компенсації, контролю та перегляду компенсації, встановлюється механізм уникнення і повернення надмірної компенсації тощо;

- у галузі цивільної авіації. Такі критерії оцінювання стосуватимуться суб'єктів господарювання, які надають послуги для забезпечення функціонування аеропортів, відкриття нових повітряних маршрутів, надання

послуг, що становлять загальний економічний інтерес, а також державної допомоги, котра має соціальний характер, для забезпечення перевезення пасажирів повітряним транспортом. Рішенням уряду України встановлено критерії для обрахунку розмірів державної допомоги (у т. ч. залежно від пасажиропотоку та соціальної спрямованості діяльності), її видів (інвестиційна та операційна) тощо.

Унормування питань щодо надання державної допомоги суб'єктам господарювання є однією з вимог статей 262 і 267 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони, статті 6 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». Це також дасть можливість оптимізувати витрати державного та місцевих бюджетів при наданні відповідної допомоги.

Урядові постанови, про які йшлося, спрямовані на імплементацію норм європейського законодавства в національне законодавство України, що сприятиме впровадженню адекватних механізмів надання державної підтримки суб'єктам господарювання та контролю над нею.

У 2024 р. продовжуватиметься робота з реалізації невідкладних заходів щодо підтримки обороноздатності держави, здійснення заходів із відновлення зруйнованого майна тощо.

Прийнято рішення про передачу Київській обласній державній адміністрації коштів з рахунка «Фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури», відкритого Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури в Національному банку, у сумі 13 млн грн. Ці кошти мають бути спрямовані на конкретні об'єкти зруйнованого майна та інфраструктури, визначені рішенням Міжвідомчої комісії з розгляду звернень та підготовки пропозицій щодо розподілу та/або передачі коштів Фонду відновлення зруйнованого майна та інфраструктури.

Ухвалено рішення про спрямування коштів резервного фонду державного бюджету для:

- будівництва військових інженерно-технічних та фортифікаційних споруд. Міністерству оборони буде надано 2,49 млрд грн (у т. ч. 1,07 млрд грн – для Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту). Кошти будуть спрямовані для фортифікаційного обладнання оборонних рубежів (1,36 млрд грн) та улаштування смуг невибухових загороджень (1,13 млрд грн);
- здійснення заходів, пов'язаних із зміцненням обороноздатності держави. Міністерству внутрішніх справ надійдуть 120 млн грн (для Адміністрації Державної прикордонної служби);
- покриття витрат за серпень – вересень 2023 р. об'єктів державної, комунальної та приватної власності, у будівлях (приміщеннях) яких у період воєнного стану на безоплатній основі розміщувалися внутрішньо переміщені особи. Загальна сума – 39,24 млн грн, у т. ч. кошти виділяються: центральним органам виконавчої влади (6,9 млн грн) – для надання компенсації підприємствам, установам і закладам (далі – заклади) державної форми власності, які належать до сфери їх управління; Мінреінтеграції (30,5 млн грн) – для надання додаткової дотації з державного бюджету місцевим бюджетам на компенсацію комунальним закладам, державним закладам освіти, що передані на фінансування з місцевих бюджетів, та закладам спільної власності територіальних громад області та району, що перебувають в управлінні обласних та районних рад; обласним державним адміністраціям (для відповідних військових адміністрацій) (1,83 млн грн) – для надання компенсації приватним закладам.

2.3. Моніторинг стану боргової політики

В умовах війни особливого значення набуває боргова політика, адже при різкому зменшенні окремих фіскально значимих доходів державного бюджету, профінансувати нові потреби країни у зв'язку з воєнним станом вдалося тільки завдяки залученню державних позик. Суми державного боргу України за роки війни збільшуються.

У результаті активної роботи команд Міністерства фінансів України, уряду України, міжнародних партнерів, Україні вдалось залучити потрібний обсяг коштів для забезпечення всіх пріоритетних видатків у 2023 р. (пенсії, оплату праці працівників секторів освіти та охорони здоров'я, соціальний захист населення, гуманітарну підтримку).

У 2023 році до державного бюджету надійшло 42,6 млрд доларів США зовнішнього фінансування.

Грантові кошти, які надаються на безповоротних умовах, склали 11,5 млрд доларів США, близько 27% від загального обсягу фінансування. Водночас усі кредити Україна отримувала на пільгових умовах.

За оперативними даними Державної казначейської служби України у 2023 р. фактичні державні запозичення до загального фонду державного бюджету сягнули 1,68 трлн грн, або 73,7 % від запланованих на цей період. Від розміщення ОВДП на фінансування державного бюджету залучено 552,6 млрд грн, у тому числі в іноземній валюті 164,1 млрд грн (3,68 млрд дол. США та 735,8 млн євро). Завдяки випуску військових ОВДП залучено 281,8 млрд грн.

Із зовнішніх джерел надійшло 1,13 трлн грн (або 30,9 млрд дол.), зокрема:

- 714,9 млрд грн (18,0 млрд євро) коштів ЄС макрофінансової допомоги відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та ЄС (Інструмент надання підтримки Україні на 2023 р. (макрофінансова допомога +, МФД-IX);
- 164,0 млрд грн (3,3 млрд СПЗ) коштів МВФ у рамках чотирирічної програми розширеного фінансування EFF;
- 64,2 млрд грн (2,4 млрд канадських дол.) позики уряду Канади;
- 54,9 млрд грн (1,5 млрд дол. США) позики МБРР на підтримку політики розвитку та відновлення;
- 33,3 млрд грн (900,0 млн дол. США) позики МБРР у рамках проекту «Інвестиції у соціальний захист задля підвищення охоплення, стійкості та ефективності (INSPIRE)»;

- 18,3 млрд грн (500,0 млн дол. США) позики МБРР у рамках Четвертого додаткового фінансування проєкту «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні»;
- 18,1 млрд грн (500,0 млн дол. США) позики МБРР у рамках П'ятого додаткового фінансування проєкту «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні»;
- 37,5 млрд грн (1,0 млрд дол. США) позики МБРР у рамках Шостого додаткового фінансування проєкту «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні»;
- 16,1 млрд грн (404,3 млн євро) позики МАР у рамках проєкту «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого держуправління в Україні»;
- 4,8 млрд грн (132,0 млн дол. США) позики МБРР у рамках проєкту «Прискорення інвестицій у сільське господарство України»;
- 1,8 млрд грн (47,0 млн євро) позики МБРР у рамках проєкту «Зміцнення системи охорони здоров'я та збереження життя»;
- 1,3 млрд грн (35,0 млн дол. США) коштів МБРР у рамках другого додаткового фінансування, спрямованого на подолання наслідків пандемії COVID-19;
- 0,5 млрд грн (15,0 млн дол. США) позики МБРР у рамках проєкту «Модернізація системи соціальної підтримки населення України»;
- 0,7 млрд грн (18,5 млн дол. США) позики МБРР у рамках проєкту «Модернізація системи соціальної підтримки населення України»;
- 0,5 млрд грн (14,0 млн дол. США) позики МБРР у рамках проєкту «Додаткове фінансування проєкту «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей» [23].

Найбільшими донорами фінансової допомоги 2023 р. є:

- Європейський Союз – 19,7 млрд дол. США (пільгове фінансування);
- Сполучені Штати Америки – 11 млрд дол. США (гранти);
- Міжнародний валютний фонд – 4,5 млрд дол. США (пільгове фінансування);

- Японія – 3,6 млрд дол. США (пільгове фінансування та гранти);
- Канада – 1,8 млрд дол. США (пільгове фінансування);
- Велика Британія – 1 млрд дол. США (гарантія);
- Світовий банк – 652 млн дол. США (пільгове фінансування)

(рис. 2.8).

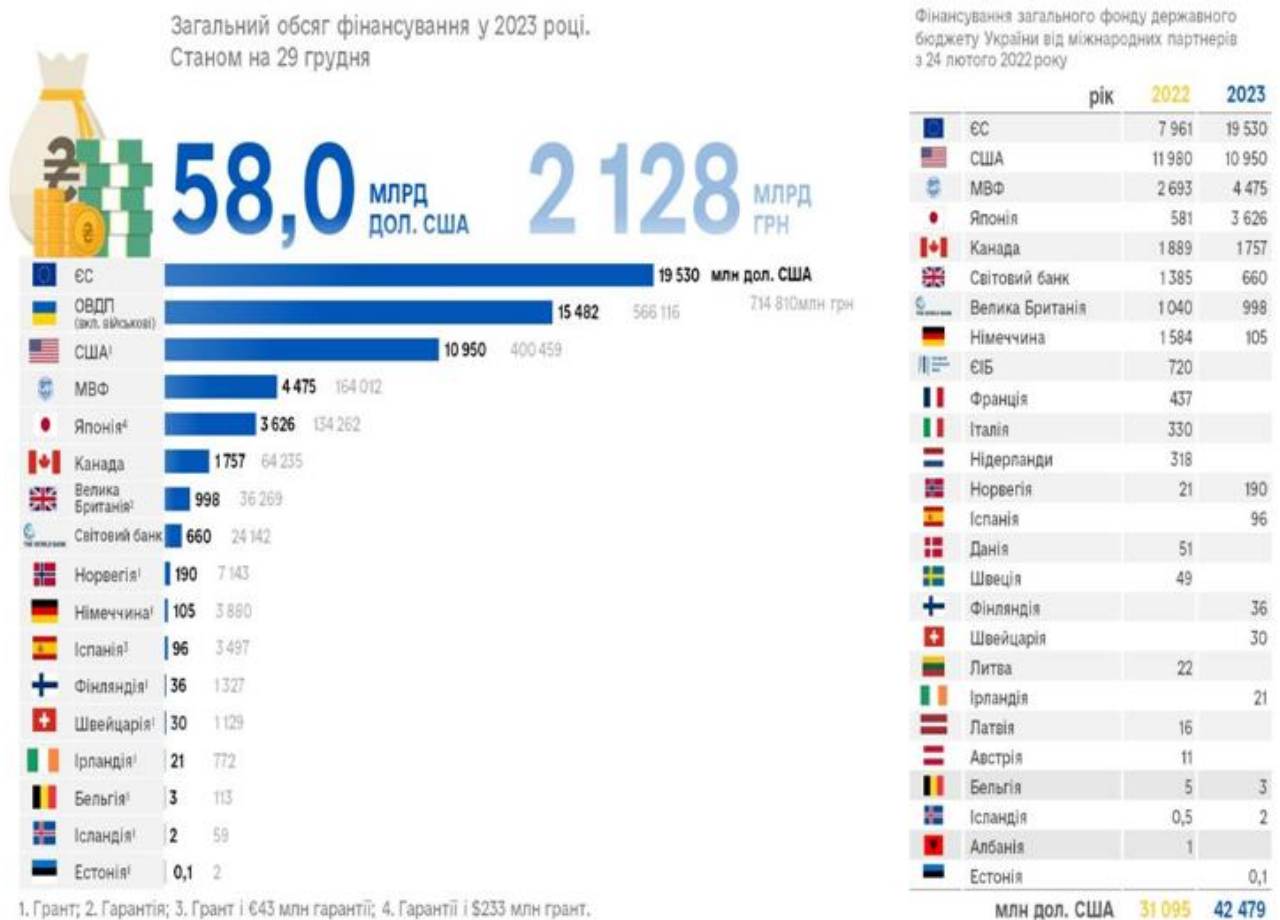

Рис. 2.8. Джерела фінансування загального фонду державного бюджету України 2023 р. [24].

Європейський Союз надав Україні найбільший обсяг фінансової допомоги у рамках масштабної макрофінансової допомоги (MFA+) на 2023 рік. Загальний обсяг пільгових коштів сягнув 18 млрд євро. Термін погашення кредиту складає 35 років, відсотки та інші платежі за обслуговування боргу замість України компенсуватимуть країни ЄС [56].

Підтримка Сполучених Штатів була надзвичайно вагомою, у тому числі завдяки грантовій формі, що дозволило не збільшувати боргове навантаження

на держбюджет. 11 млрд доларів США Україна отримала через проект Світового банку "Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні" (PEACE in Ukraine).

У березні 2023 року Виконавча рада МВФ прийняла історичне рішення щодо започаткування 4-річної програми Механізму розширеного фінансування (Extended Fund Facility) для України в умовах війни. Загальний обсяг програми близько 15,6 млрд доларів США, із яких Україна отримала у цьому році близько 4,5 млрд доларів США.

За оперативними даними Міністерства фінансів України, платежі з погашення державного боргу за січень – грудень 2023 р. становлять 436,5 млрд грн (95,8 % плану), платежі з обслуговування – 247,4 млрд грн (93,3 % плану).

Виклики, які провокує війна, досі актуальні, і Україна й далі працює з донорами щодо забезпечення своєї фінансової стійкості, покриття бюджетних потреб 2024 р. та сприяння економічному відновленню країни.

- 21 грудня 2023 р. міністр фінансів України Сергій Марченко підписав зміни до Меморандуму про взаєморозуміння щодо призупинення виплат за офіційним боргом з групою офіційних кредиторів України з країн G7 та Паризького клубу [25]. Це дасть змогу продовжити до кінця березня 2027 р. (що відповідає завершенню поточної програми EFF МВФ) дію Меморандуму про взаєморозуміння щодо призупинення виплат за державним та гарантованим державою боргом з групою офіційних кредиторів України з країн G7 та Паризького клубу, який підписано 14 вересня 2022 р. Досягнення домовленості про перегляд боргових зобов'язань дозволяє знизити навантаження на бюджет до кінця дії програми МВФ та заощадити валютну ліквідність для забезпечення соціальних видатків. Це добровільне призупинення виплати боргу є частиною пакета міжнародної підтримки на суму 122 млрд дол. США, наданої партнерами України.

- 29 грудня 2023 р. міністр фінансів України Сергій Марченко підписав Гарантійну угоду з Кредитною установою для відбудови (KfW), що уможливить залучення кредитного фінансування в рамках проєкту з НЕК

«Укренерго» «Підвищення ефективності передачі електроенергії (інтеграція української ОЕС до Європейської об'єднаної енергосистеми) III»[26]. Зазначені кредитні кошти обсягом 24 млн євро буде спрямовано на відновлення енергетичної інфраструктури, а саме підстанції НЕК «Укренерго», що зазнала значних руйнувань унаслідок збройної агресії рф.

Також окрему увагу приділено фінансовим викликам та потребам наступного року.

Міністерство фінансів України на офіційному сайті в грудні оприлюднило Лист про наміри та Меморандум про економічну та фінансову політику (оновлений на 1 грудня 2023 р.) [27]. У Розділі II «Макроекономічна та структурна політика на 2023–2027 роки» Додатку I до Меморандуму про економічну та фінансову політику питання управління у сфері боргової політики України розглянуто у пп. D (Стратегія фінансування) та E (Стратегія зовнішнього боргу), де, зокрема, передбачено у 2024 р.:

- продовження підтримки з боку ЄС, МФО й двосторонніх донорів у передбачених обсягах, складі та строках, що є життєво важливим для сприяння ефективному управлінню політикою та підтримання економічної та фінансової стабільності. Протягом наступних 12 місяців програми за підтримки МВФ (грудень 2023 р. – грудень 2024 р.) Україна матиме тверді фінансові гарантії завдяки значним офіційним, багатостороннім і двостороннім зобов'язанням. Ключові партнери запевнили у своїй дальшій підтримці й після грудня 2024 р., що створює хороші перспективи для забезпечення повного фінансування програми протягом усього періоду її дії;

- посилення зусиль з метою дальшої мобілізації внутрішнього фінансування, щоб допомогти задовольнити потреби України у фіскальному фінансуванні, що еволюціонують, забезпечивши таку структуру фінансування, яка підтримуватиме макроекономічну стабільність. Це також допоможе фінансувати бюджет у спосіб, який є сумісним зі збереженням макроекономічної та фінансової стабільності й підтримкою боргової стійкості. Стратегія передбачає максимальне розміщення внутрішніх державних цінних

паперів на первинному ринку з метою отримати чисте позитивне фінансування в четвертому кварталі 2023 р. та у 2024 р.;

- посилення зусиль щодо збільшення чистого внутрішнього фінансування завдяки ОВДП протягом періоду дії програми МВФ. Україна має намір продовжити випуск державних цінних паперів з метою фінансувати велику частку додаткових витрат, передбачених у змінах до бюджету на 2023 р. та у 2024 р.;

- продовження роботи над забезпеченням відповідності стратегії управління боргом цілям у рамках програми МВФ. Оновлена Середньострокова стратегія управління державним боргом (ССУДБ) тепер ураховує події, що відбулися з початку війни, та майбутні пріоритети, зокрема потреби в бюджетному фінансуванні, боргову стійкість, відбудову та відновлення. Після завершення – урегулювання зовнішнього комерційного боргу у 2024 р. планують оновити ССУДБ, щоб відобразити результати боргової операції до кінця 2024 р. Аби підтримати реалізацію ССУДБ та майбутню боргову операцію, Україна також зобов'язалася посилити спроможність Агентства з управління боргом (як-от шляхом збільшення штату та проведення тренінгів);

- продовження підтримки розвитку внутрішнього ринку державних боргових зобов'язань, зокрема бенчмаркінгові цінні папери поза механізмом обов'язкового резервування, розширення та диверсифікації кола інвесторів (до прикладу, заохочуючи повернення нерезидентів на внутрішні ринки облігацій і відновлення доступу до міжнародних ринків капіталу), що дасть можливість ринку облігацій грати активну роль на етапі відбудови;

- уникнення емісійного фінансування, зважаючи на значні ризики, пов'язані з емісійним фінансуванням для цінової та зовнішньої стабільності;

- для сприяння відновленню борговій стійкості на перспективній основі спрямування стратегії на те, щоб допомогти закрити розриви у фінансуванні протягом періоду дії програми МВФ, зменшити валові потреби у фінансуванні до керованого рівня (і після завершення програми), а також вивести державний борг на траєкторію стійкості. Крім того, стратегія розрахована на формування умов, потрібних для залучення приватного сектора

до післявоєнної відбудови України, та враховує важливість збереження фінансової стабільності з прозорими потоками інформації та комунікацією;

- зберегти мету відновлення боргової стійкості та забезпечення фінансування програми в повному обсязі протягом усього періоду дії стратегії, навіть за умов реалізації песимістичного сценарію. Урегулювання боргу передбачає такі елементи: Офіційний двосторонній борг. Кредитори Паризького клубу взяли на себе зобов'язання щодо двоетапного процесу, який передбачає продовження на весь період дії програми поточного режиму призупинення виплат за борговими зобов'язаннями, що закінчується наприкінці грудня 2023 р.; також окремо запевнили в тому, що до остаточного перегляду програми за підтримки МВФ буде узгоджена остаточна боргова операція, достатня для того, аби відновити стійкість державного боргу. Україна прагнуче провести врегулювання на порівнянних умовах з іншими офіційними кредиторами. Зовнішній комерційний борг. У серпні 2022 р. Україна досягла угоди з тримачами своїх зовнішніх облігацій, яка містила, серед іншого, добровільну 24-місячну відстрочку обслуговування боргу за прямими та гарантованими державою євробондами України. Аналогічні відстрочки було узгоджено щодо деяких негарантованих зовнішніх комерційних боргів. Україна планує розпочати переговори з комерційними кредиторами невдовзі після завершення цього перегляду з метою завершити потрібну боргову операцію не пізніше від середини 2024 р. України прагне досягти врегулювання боргу на умовах, що відповідають найактуальнішим макроекономічним показникам з боку МВФ та параметрам оцінки стійкості боргу;

- для досягнення цілі забезпечення боргової стійкості Україна й далі суворо обмежуватиме видачу гарантій (Кількісний критерій ефективності). Цей ліміт узгоджується з відновленням статей Бюджетного кодексу – буде забезпечено достатній простір для надання гарантій за кредитами міжнародних фінансових організацій (МФО) та іноземних урядів на проєкти, зокрема спрямовані на відновлення та відбудову.

Висновки до розділу 2

Основною метою фінансової політики України у період війни стало мобілізація усіх фінансових ресурсів на забезпечення оборони і безпеки країни. В складний період війни без потужної підтримки міжнародних фінансових інститутів, а також усіх країн, які об'єдналися навколо України проти РФ, наша держава не змогла би налагодити супротив та продовжувати давати відсіч агресору.

Першочерговим завданням бюджетної політики стало збільшення обсягів бюджетних ресурсів, які можна спрямувати на потреби оборони і національної безпеки, а також оптимізація бюджетних видатків в частині визначення найбільш нагальних і важливих їх видів в умовах воєнного стану.

Слід зазначити, що завдяки тим мірам, які були проведені урядом у перші місяці війни стосовно підтримки бізнесу, вдалося забезпечити певною мірою стабільне господарювання підприємств.

Проводилися заходи із забезпечення виконання державного та місцевих бюджетів, фінансової підтримки відновлення країни з фонду ліквідації наслідків збройної агресії.

Війна суттєво вплинула на пріоритети і напрямки використання коштів державного бюджету України. Максимальне спрямування коштів на потреби оборони зумовили зменшення фінансування інших потреб, це: економічна діяльність, охорона навколишнього природного середовища, духовний та фізичний розвиток та ін.

Відбулися значні зміни в оподаткуванні, зокрема, зменшення ставок по окремим податкам і, відповідно, зменшення податкового тягара. Основною ціллю боргової політики стало акумуляція фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення Збройних Сил України, оборони і безпеки. Уряд був вимушений у 2023 році перевищити ті обмеження, які встановлені законодавством щодо дефіциту державного бюджету.

Таким чином, фінансова політика, яка проводиться в Україні в умовах воєнного стану, передбачає низку суттєвих змін, зумовлених підвищеними потребами оборони. Країна зіткнулася з великими труднощами і проблемами, які вимагали скорішого вирішення. Разом з цим, є необхідність, навіть в умовах війни, розробляти напрямки фінансової політики в післявоєнній Україні.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

3.1. Проблеми реалізації фінансової політики в умовах війни та шляхи їх вирішення

Фінансова політика України, разом із початком у 2022 році війни, яку розпочала Росія, зазнала суттєвих змін. Національний банк України визначив Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану в Україні. В цьому документі містяться концептуальні підходи, які визначають стратегічні цілі державної фінансової політики, зокрема зазначено:

«В умовах широкомасштабної збройної агресії та запровадження воєнного стану в Україні першочергового значення набуває забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської і фінансової системи країни, а також максимальне забезпечення потреб оборони України, безперебійного функціонування системи державних фінансів та об'єктів критичної інфраструктури» [43]. Таким чином, стратегічними пріоритетами визначено:

- 1) стабільність банківської і фінансової системи;
- 2) безперебійність діяльності системи державних фінансів;
- 3) безперебійність роботи об'єктів критичної інфраструктури.

Перед нашою державою постало важливе завдання, яке полягало у тому, щоб забезпечити швидкі зміни в управлінні державними фінансами для створення системи протидії воєнним загрозам, забезпечення безперебійної роботи національного господарства. А, в перспективі, відновлення і повернення до нормального життя. Необхідно було суттєво підкоригувати діяльність Уряду, змінити пріоритети, обсяги і структуру державних витрат. Закономірно що суттєвих змін зазнали також і фінанси приватного сектору і сектору домогосподарства.

Виникли труднощі у формуванні доходів на всіх рівнях, змінилася структура використання коштів на певних рівнях економіки і в окремих ланках

національного господарства, з'явилися ризики збалансування їх доходів видатків. Таким чином, необхідно було по-новому управляти як країною, так і державними фінансами, фінансами суб'єктів господарювання, місцевими фінансами, фінансами домогосподарства країни.

Слід підкреслити, що війна зумовила скачкоподібне зростання державних витрат, зокрема державного бюджету, це видатки на оборону, грошове забезпечення військовослужбовців, соціальний захист, соціальні програми, утримання і відновлення об'єктів інфраструктури, в т. ч. енергетичної. Разом з цим, була потреба в підтримці ділової активності суб'єктів господарювання всіх форм власності, наданні допомоги окремим верствам населення, які постраждали внаслідок військових дій, внутрішньо переміщеним особам, релокованим в безпечні регіони підприємствам. Звичайно, що проблеми торкнулися самих способів залучення коштів, механізмів адміністрування податків, забезпечення їх надходження до бюджетів всіх рівнів. Тому необхідно було внести корективи і в систему оподаткування і адміністрування податків.

Характерними тенденціями перших місяців війни, та й у наступні періоди, стало зменшення сукупного попиту громадян, зниження підприємницької діяльності, зростання кількості безробітних, збільшення контингенту осіб, які потребували фінансової допомоги від держави. Окрім цих тенденцій, погіршення фінансового становища України було зумовлено величезними збитками, які завдала війна національному господарству. Звичайно, що в таких умовах основні надії покладалися на систему державних фінансів. Саме в сфері державних фінансів відбулися зміни, які були проведені на законодавчому рівні і стосувалися системи оподаткування, митного обкладання, управління державним боргом. формування та використання коштів державного і місцевих бюджетів, процедур бюджетного процесу.

Слід зазначити, що незважаючи на руйнівні воєнної агресії проти України, все ж таки було забезпечене безперебійне фінансування всіх першочергових видатків, своєчасно здійснювалася оплата праці в бюджетній сфері, виплачувалися пенсії, соціальні допомоги. Звичайно, що в першочерговому порядку проходило фінансування потреб забезпечення

оборони і безпеки нашої держави. Необхідно також відзначити, що в принципі вдалося підтримати бізнес, особливо малий і середній, створити їм необхідні умови для продовження своєї діяльності, а при потребі переміщення підприємств в західні регіони.

Як засвідчує зарубіжний досвід у періоди війни, різноманітних військових конфліктів відбувається перехід до особливих механізмів функціонування державних фінансів, саме таким чином поступила Україна.

Ведуться пошуки застосування нових підходів під час війни в управління державними фінансами. Так, українські вчені Луніна І., Білоусова О., Фролова Н. пропонують конкретні міри, які необхідно здійснити під час воєнного стану. Вони вважають, що для вирішення складних завдань у сфері оборони, гуманітарної та економічної політики необхідно застосовувати специфічні внутрішні джерела фінансування бюджетних витрат, зокрема, збільшення оподаткування високих «доходів і майна високої вартості, збільшення податків та зборів на видобуток природних копалин, підвищення акцизного податку на нафтопродукти, алкоголь і тютюн, запровадження примусових позик до отримувачів високих доходів» [36, с. 26].

Як зазначалося у попередніх розділах, одним з напрямків державної фінансової політики під час війни є соціальна політика. В. Літинська підкреслює, що за любых обставин метою цієї політики є «посилення соціальної солідарності й підвищення загального добробуту. В умовах війни соціальна політика має спрямовуватися в першу чергу на мінімізацію негативних наслідків воєнних дій, передусім, таких як зростання кількості безробітних, безпритульних, переселенців, тобто осіб, які потребують допомоги в умовах руйнування об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури» [33, с. 63].

Для досягнення цілей соціальної політики під час війни необхідно, перш за все, спрямувати заходи держави на мінімізацію негативного впливу воєнних дій на громадян. Для того, щоб досягнути поставлених цілей у соціальній політиці держави слід провести аналіз діючих соціальних послуг, ефективності їх надання, створити однакову для всіх систему соціальних виплат і соціальних послуг. Важливо привести соціальні зобов'язання держави до тих коштів, якими

вона володіє. Ще одним актуальним напрямком соціальної політики України є цифровізація соціальної сфери і усіх соціальних стандартів та системи соціальних послуг. Важливо відновити діяльність, пов'язану із реальним запровадженням другого рівня пенсійної системи, за допомогою якого можна проводити індивідуальні нагромадження. Одним з перших завдань сучасної соціальної політики України є допомога незахищеним верствам населення, усім тим, хто опинився у складних життєвих обставинах внаслідок війни. Важливо провести ревізію чинних соціальних виплат з метою виявлення тих одержувачів виплат і послуг, які не потребують цього. Мається на увазі, що такі громадяни є достатньо забезпеченими.

Окрім виплати соціальних допомог, на думку В. Літинської, слід стимулювати зайнятість та підприємництво, «насамперед, серед вразливих категорій людей і переміщених унаслідок війни осіб, тобто її (підтримку) можна розглядати як інвестиції у самозайнятість людей. Серед інших актуальних напрямів розвитку ефективної соціальної політики за сучасних умов слід виокремити максимальне стимулювання виходу на ринок праці людей, які отримують соціальну допомогу від держави; мікрокредитування для відкриття власного бізнесу; тощо» [33, с. 67].

Вчена вважає, що з метою подолання бідності населення доцільно запровадити універсальну соціальну допомогу з врахуванням доходів і складу родини. Справа в тому, що зараз соціальна система, створена ще за радянських часів, охоплює 35 видів соціальної допомоги відповідно до соціальних статусів громадян. Запровадження універсальної допомоги дасть змогу дотримуватися адресності та забезпечити ефективність використання державних коштів на соціальний захист [33, с. 67].

Нові виклики ставлять нові завдання перед діяльністю держави у сфері управління державною заборгованістю. Так, на думку В. Кудряшова, «Застосування боргового фінансування характеризується певними особливостями, які необхідно враховувати при проведенні державної фінансової політики під час війни, а саме:

- розміщення запозичень має здійснюватися за рівня дохідності, який не досягає критичних показників;
- залучені джерела не повинні провокувати допущення монетарного фінансування;
- стан вітчизняного фінансового ринку має бути достатнім для розміщення й обігу державних боргових інструментів, а міжнародні ринки дозволяти залучення ресурсу на прийнятних умовах» [31, с. 46].

На думку Т. Єфіменко «В умовах воєнного стану, фінансових та економічних криз необхідно посилювати контроль над державною скарбницею, використовувати механізми і стимули для підвищення фінансової дисципліни, зниження рівня корупції та обсягу тіньового сектору економіки. Також варто забезпечувати ширший доступ громадськості до фінансової інформації» [16, с. 13].

Ми підтримуємо думку Ю. Радіонова, що «в подальшому макроекономічна стабільність залежатиме від сприятливих фінансово-економічних умов і підтримки країн-партнерів, міжнародних фінансових інституцій. Пріоритетними завданнями в управлінні фінансовими ресурсами є недопущення дефолту, підвищення кредитного рейтингу, що дозволить залучати дешеві позики і тим самим зменшувати вартість обслуговування боргу в майбутньому» [50, с. 36].

3.2. Напрямки фінансової політики України в умовах післявоєнного відновлення країни

Поряд із проблемами у сфері фінансової політики, які вирішуються протягом воєнного стану і війни, актуальними є питання проведення фінансової політики у період післявоєнного відновлення України. Цьому питанню в даний час присвятили свою увагу українські вчені, які враховують рекомендації міжнародних організацій, а також досвід інших країн, що пережили війну та післявоєнне відновлення країни.

Головний напрямок державної фінансової політики в період післявоєнного відновлення країни полягає у фінансовому забезпеченні відновлення економіки, орієнтація на сталий розвиток і безпеку країни, всемірне зміцнення людського капіталу, задоволення різноманітних потреб, пов'язаних з відновленням економіки. Підходи, які використовують в умовах стабільного розвитку економіки, стають непридатними для їх застосування у період воєнного часу, а також післявоєнного відновлення. Перш за все, необхідна мобілізація великих обсягів фінансових ресурсів, забезпечення їх цільового і ефективного використання, посилення контрольних заходів за рухом публічних фінансових ресурсів, забезпечення максимальної прозорості публічних фінансів.

Для досягнення цілей повоєнного відновлення України важливо, щоб громадяни повністю довіряли державній і місцевій владі та підтримували її. Саме для цього необхідні механізми та інструменти прозорості публічних фінансів, а також участі громадськості в управлінні державою та територіальними громадами.

Надзвичайно актуальності набуває питання ефективного управління усією фінансових відносин в країні. За висновками багатьох науковців та практиків, слід посилити контроль за державними коштами, активно використовувати особливі механізми та інструменти, спрямовані на покращення фінансової стабільності, зниження рівня тіньової економіки і корупції. Особливої ваги набувають питання соціальної політики держави, спрямованої на підтримку соціально незахищених громадян, внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та членів їх сімей. В цьому напрямку важливо забезпечити збільшення робочих місць для того, щоб громадяни мали стабільні джерела доходів і відчували себе захищеними.

Поряд з цим, необхідна легалізація трудових доходів громадян з метою їх повного оподаткування та, як наслідок, наповнення бюджетів усіх рівнів сплаченими з доходів громадян податками. Ще одним напрямком фінансової політики післявоєнного відновлення країни є зміцнення стійкості системи державних та місцевих фінансів, зокрема, в частині попередження і подолання

різноманітних ризиків і загроз, створення відповідних фінансових резервів, які можуть бути використані у випадку надзвичайних ситуацій.

У сфері податкової та митної політики в контексті післявоєнної відбудови країни вхід необхідно повернутися до попередньо діючої системи оподаткування та скасувати надані пільги під час перших місяців війни. Значною мірою це питання вже вирішується, адже у 2023 році держава скасувала окремі пільги з оподаткування, в т.ч. єдиним податком.

У повоєнній економіці України система оподаткування повинна бути побудована таким чином, щоб захистити вітчизняних виробників, забезпечити можливість їх стабільної роботи, одержання доходів та сплати податків. В перспективі доцільно проводити системну роботу, пов'язану з імплементацією українського законодавства до вимог Європейського Союзу.

Зарубіжний досвід наводить різні приклади заходів, які проводилися після війни і воєнних конфліктів. Так, наприклад у Німеччині після Другої світової війни були запроваджені примусові податки на доходи і майно, що дало змогу сформувати достатній обсяг бюджетних надходжень. Аналогічні міри були прийняті в Японії.

Крім того, необхідно посилити контроль за адмініструванням податків, ухиленням від оподаткування, приховуванням доходів, застосуванням незаконних схем ухилення від оподаткування. Окремим напрямком змін у сфері оподаткування в Україні повинно бути вдосконалення механізму сплати податку на майно з метою більшого наповнення місцевих бюджетів територіальних громад. Необхідно впорядкувати інформаційну базу для оподаткування нерухомості.

В умовах воєнного відновлення економіки України одним з важливих питань є вдосконалення управління державними фінансами (УДФ). Т. Єфименко пише, що необхідне: «постійне забезпечення Збройних Сил України фінансовими ресурсами в повному обсязі; запровадження середньострокового бюджетного планування; гармонізація вітчизняних правил УДФ з європейськими наднаціональними нормами; подальше поступове вдосконалення законодавства про регулювання порядку надання державних

послуг; імплементація ефективних механізмів бюджетного контролю; вдосконалення фінансових правил та бюджетних процедур; розширення фіскального простору місцевого самоврядування; забезпечення прозорості операцій поліпшення фінансового бюджетного законодавства; оптимізація державного боргу і т. ін.» [16, с. 19].

Луніна І., Білоусова О., Фролова Н. вважають, що для збільшення фінансових ресурсів держави у поствоєнний період необхідно залучати значні обсяги міжнародної допомоги, приблизно 10 млрд дол. США щорічно, призупинити обслуговування державного боргу України, по можливості повно або частково списати зовнішню заборгованість держави. «Під час відбудовного періоду після закінчення воєнних дій можуть застосовуватися примусові позики до високодохідних підприємств для фінансування розвитку підприємств пріоритетних видів економічної діяльності (у обмін на акції або боргові папери таких підприємств), а також співфінансування з державою та міжнародними організаціями інвестиційних проектів за пріоритетами, визначеними з урахуванням оцінки шкоди та збитків, завданих Україні» [36, с. 26].

На думку Ю. Радіонова «ефективними напрямками пошуку додаткових резервів є перегляд договорів оренди за користування об'єктами нерухомості, землею, підвищення податкових ставок на предмети розкоші й використання надр, інших природно-економічних, рекреаційних ресурсів у кожному регіоні країни; створення нових робочих місць, у тому числі завдяки релокації підприємств і залученню трудового потенціалу ВПО, запровадження туристичного збору, підвищення плати за паркування автомобілів, військового збору тощо» [50, с. 28].

Цікавими є пропозиції В. Кудряшова, який пропонує в частині боргової політики України періоду повоєнного відновлення: «передбачити використання в практиці управління державними борговими зобов'язаннями і цілий ряд інших механізмів, а саме: можливість використання ОВДП для оплати комунальних послуг, відновлення або придбання нового житла; оплати послуг з лікування; заснування нового бізнесу; регламентованого інвестором перерахування частини отриманих доходів у поточному періоді (повернення

коштів з депозитів, перерахування відсоткових платежів, відрахувань із зарплати, надходжень з інших держав тощо)» [31, с. 49].

Багато вчених і практиків вважають, що «Повоєнне відновлення економіки має базуватися не просто на відбудові зруйнованих економічних потужностей, а й на сучасних високих технологіях, як свого часу успішно здійснили «азійські тигри»» [28, с. 14]. Для розробки і використання високих технологій необхідні кваліфіковані кадри, тому нові вимоги вже сьогодні постають перед системою освіти, яка повинна розвиватися в контексті кращих світових практик.

Важливим напрямком повоєнної фінансової політики повинно бути відновлення людського потенціалу, який вже значно втрачений. Л. Кістерський підкреслює, що «саме людський капітал відіграє провідну роль у високотехнологічному розвитку країни. Інклюзивне навчання і практична орієнтація освіти стали визначальними чинниками у формуванні економічних успіхів багатьох країн. Відновлення Європи після Другої світової війни і повоєнної Південної Кореї було здійснено завдяки не тільки оптимальній архітектоніці системи проєктного управління процесами, але й залученню надзвичайно талановитих людей на всіх етапах їх реалізації. Економічні успіхи Південної Кореї довели, що формування людського капіталу через освіту на основі ціннісного підходу – один з вирішальних чинників безпрецедентно успішного економічного і соціального розвитку» [28, с. 15].

На рис. 3.1 узагальнено напрямки поствоєнної фінансової політики України на основі попередньо розглянутих підходів в науковій літературі, а також у різноманітних аналітичних і методичних матеріалах.

Національний банк розробив рекомендації, які повинні допомогти уряду подолати труднощі у сфері державних фінансів:

«Рекомендації фінансовим установам

- Відновлювати кредитування бізнесу та населення.
- Зберігати консервативну оцінку кредитних ризиків.
- Підготуватися до розрахунку ринкового ризику та виконання вимог до капіталу на його покриття.

- Посилити увагу до управління ризиками інформаційної безпеки та ІСТ.
- Страховикам привести свою діяльність у відповідність до нових регуляторних вимог.

Рис. 3.1. Напрямки поствоєнної фінансової політики України

Рекомендації органам державної влади

- Надалі забезпечувати виконання зобов'язань відповідно до програми з МВФ та домовленостей з іншими донорами.
- Забезпечити подальший розвиток ринку внутрішніх ринкових запозичень.
- Сприяти реалізації стратегії розвитку фінансового сектору
- Зберігати доступ широкого кола підприємств МСБ та банків до державних програм підтримки бізнесу» [24, с. 15]

Виконання зазначених рекомендацій дасть змогу забезпечити фінансову стабільність в складних умовах війни.

Висновки до розділу 3

Фінансова політика України в період війни зазнала значних трансформацій і була спрямована, перш за все, на фінансування потреб оборони і безпеки країни, а також забезпечення безперебійної роботи апарату державного управління, функціонування бюджетної сфери, соціальний захист і підтримку населення, яке постраждало внаслідок війни. Основними цілями було визначено:

- 1) стабільність банківської і фінансової системи;
- 2) безперебійність діяльності системи державних фінансів;
- 3) безперебійність роботи об'єктів критичної інфраструктури.

Подальше спрямування фінансової політики повинно продовжувати зазначені напрямки, а також враховувати досвід 2022-2023 рр. Так, необхідно провести низку змін щодо повернення до довоєнної системи оподаткування, продовжувати вдосконалювати управління державними доходами і видатками, державним боргом.

Актуалізується питання щодо напрямків поствоєнної фінансової політики України. Визначаючи їх, необхідно врахувати зарубіжний досвід країн, які стикалися з аналогічними проблемами, а також враховувати реалії сьогодення, особливості національного господарства.

У повоєнній Україні необхідно примножити військову могутність, забезпечити посилення обороноздатності, відновити втрачений економічний і людський потенціал, створити інноваційну систему господарювання. В центрі уваги держави повинні бути громадяни, зокрема військовослужбовці, які забезпечують оборону країни.

ВИСНОВКИ

Вивчення наукових праць, нормативних, практичних і аналітичних матеріалів в процесі проведеного дослідження дало змогу зробити наступні висновки.

1. Фінансова політика держави стосується фінансової системи, а саме сукупності відносин, які виникають в зв'язку з розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту і національного доходу. Основна мета фінансової політики – це фінансове забезпечення виконання функцій і завдань держави, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни.

2. Фінансова політика під час війни передбачає наявність певних завдань і цілей за такими напрямками бюджетна політика держави, податкова і митна політика держави, боргова політика, грошово-кредитна політика держави. За кожним із зазначених напрямків передбачається вирішення своїх специфічних завдань. Проте головне спрямування фінансової політики – це забезпечення потреб оборони і безпеки країни. У фінансовій політиці вирішувалися такі завдання: забезпечення надходження державних доходів, ефективне управління державною заборгованістю, зміцнення системи соціального захисту, недопущення різкого погіршення фіскальної стійкості.

3. Фінансова політика під час війни потребує значних фінансових ресурсів, які важко мобілізувати із-за збитків, що завдає війна і труднощів, які виникли у сфері державних фінансів. Завдяки великій підтримці наших союзників у війні проти Росії, в Україну були спрямовані великі обсяги коштів міжнародної фінансової допомоги, військова техніка та озброєння, гуманітарна допомога, гранти та інші форми фінансової підтримки. Це дало можливість забезпечити відносну стабільність державних фінансів і спрямувати необхідні кошти на потреби оборони країни. Крім того, завдяки терміновим заходам, які провела держава у фінансовій сфері, вдалося мобілізувати максимум можливих коштів для потреб захисту країни. Такі заходи були проведені у монетарній, бюджетній, податковій і митній політиці, а також у сфері державного кредиту.

4. Основними напрямками фінансової політики під час воєнного стану є: фінансове забезпечення потреб Збройних Сил України, фінансування національної безпеки і оборони держави, фінансова підтримка державних підприємств, соціальний захист різних категорій населення, зокрема військовослужбовців і членів їх сімей, внутрішньо переміщених осіб, громадян які зазнало збитків внаслідок війни, фінансове забезпечення подолання наслідків збройної агресії, а також інші завдання, зумовлені війною і воєнним станом в Україні.

5. У перші місяці війни були зроблені певні зміни у системі функціонування державних фінансів України, бюджетній системі, системі оподаткування, митного обкладання, системі соціального захисту. Відбулися зрушення у обсягах і структурі державних доходів і видатків, державного боргу, бюджетного дефіциту. Все це було зумовлено, з одного боку, труднощами мобілізації звичайних доходів і новими збільшеними потребами в коштах для фінансування потреб оборони. Завдяки фінансовій і військовій підтримці зарубіжних союзників вдалося стабілізувати систему державних фінансів України.

6. Головними напрямками державної фінансової політики в період післявоєнного відновлення країни повинно бути: фінансове забезпечення відновлення економіки, перспективна орієнтація на сталий розвиток і безпеку країни, всемірне зміцнення людського капіталу, задоволення різноманітних потреб, пов'язаних з відновленням економіки. Основою повоєнного відновлення країни повинен стати людський потенціал, а це потребує вдосконалення системи освіти відповідно до кращих світових стандартів. Потрібні новітні підходи в підготовці кадрів, системі перекваліфікації, формуванні освіти протягом усього життя потреб.

7. У повоєнній країні необхідно змінити ставлення до потреб оборони і національної безпеки, суттєво підняти престижність військової служби, забезпечити гідну оплату праці і посилений соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей. Для цього потрібне спрямування достатніх обсягів державних коштів, перш за все, з Державного бюджету

України. Доцільно надати певні самостійні права органам місцевого самоврядування щодо фінансування потреб територіальної оборони і допомоги Збройним Силам України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kizyma T. O., Lobodina Z. M., Khamyha Yu. Ya. Fraud with financial resources of the state: types and effect on the shadow economy. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць.* 2019. Вип. 2(29). С. 355–363. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/172307>
2. Kizyma T. O., Lobodina Z. M., Kizyma A. Ya. Optimization of budget funds expenditures on organization of the state activity. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наукових праць.* 2018. Вип. 2(25). С. 183–190. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/136531>
3. Lobodina Z. M., Lopushniak H. S., Kizyma T. O., Lyvdar M. V. Inclusive budgeting: theoretical aspects, prerequisites and necessity for its implementation in Ukraine. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць.* 2020. Вип. 2 (33). С. 463–472.
4. Malyniak B. S., Martyniuk O. M., Kyrylenko O. P. Corruption and efficiency of public spending in states with various public management types. *Economic Annals-XXI: Volume 178, Issue 7-8, Pages: 17-27, September 30, 2019.* <http://soskin.info/en/ea/2019/178-7-8/Economic-Annals-V178-02>
5. Malyniak B. S., Martyniuk O. M., Kyrylenko O. P. The impact of corruption on the efficiency of public spending across countries with different levels of democracy. *Financial and credit activity: problems of theory and practice.* URL: <http://fkd.org.ua/article/view/163927>.
6. Бак Н. Роль фінансової влади у розбудові повоєнної України. *Світ фінансів.* 2023. Вип. 1. С. 489–56.
7. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>
8. Велика українська енциклопедія: Політика. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>

9. Винокуров Я. Десятки мільярдів повз касу. Кому і як держава роздає податкові пільги. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/20/701342/>
10. Вікіпедія: Політика. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
11. Возняк Г. В. Бюджетна політика розвитку регіонів України : сучасна парадигма та орієнтири подальших реформ : [монографія] ; НАН України. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». 2016. 520 с.
12. Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту: теоретична концептуалізація та проблеми функціонування : моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 516 с.
13. Гроші та кредит : підручник / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 892 с.
14. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.
15. Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. Моніторинг 26.03-30.04.2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-finansovykh-instytutiv-ukrayini-monitorynh-2603>
16. Єфименко Т. Управління державними фінансами в період воєнного стану і повоєнної відбудови України: науковий супровід трансформацій. *Фінанси України*. 2023. № 1. С. 7-25.
17. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
18. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, сягає \$151,2 млрд – оцінка станом на 1 вересня 2023 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv->

zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku/

19. Закон України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» від 03.11.2022 р. № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>
20. Закон України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 р. № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-IX#Text>
21. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#n759>
22. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2022 р. / Національний банк України. 47 с.
23. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2023 р. / Національний банк України. 53 с.
24. Звіт про фінансову стабільність. 28 червня 2023 р. / Національний банк України. 15 с.
25. Іванов С. Принципи державної митної політики в Україні: зміст і критерії класифікації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 179-185.
26. Кириленко О., Жадан О. Підвищення прозорості та обґрунтованості використання бюджетних коштів. *Світ фінансів*. 2021. № 3. С. 23-37.
27. Кириленко О.П. Сучасні тенденції видатків на оборону з Державного бюджету України. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 3. С. 179–188.
28. Кістерський Л.Л. Стратегічні принципи повоєнного відновлення України. *Фінанси України*. 2023. № 2. С. 3-16.
29. Корень Н. В. Бюджетна політика держави в умовах гібридної війни: пріоритети та ризики. НІСД. К., 26 с.
30. Крисоватий А. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 1. С. 8–30.
31. Кудряшов В. П. Фінансове забезпечення публічних витрат. *Економіка України*. 2023. №3 (736). С. 37-57.

- 32.Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: [моногр.] К.: ДННУ АФУ, 2009. 600с.
- 33.Літинська В. А. Особливості соціальної політики України в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1(734). С. 61-73.
- 34.Луніна І. О. Потенціал публічних фінансів для забезпечення видатків воєнного періоду та поствоєнного відновлення України. *Фінанси України*. 2022. № 8. С. 7-26.
- 35.Луніна І. О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2020. 440 с. URL <http://ief.org.ua/docs/mg/339.pdf>
- 36.Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. Особливості формування фіскального простору у воєнний та поствоєнний періоди.
- 37.Лупенко Ю. О., Радіонов Ю. Д., Забуранна Л. В. Формування соціальних видатків в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2023. №3. С. 7-27.
38. Мартиненко В. В. Фіскальна політика України в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 390 с.
39. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n4365>
- 40.Насипайко Д.С., Кузьмін Є.С., Буряк В.О. Податкова політика України: проблеми та перспективи розвитку. *Наукові записки*. 2011. Вип. 12. Част. 1. С. 74 -80.
- 41.Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні. Березень 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-7>
- 42.Огляд інструментів фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 16 серпня – 15 вересня 2023 р.) / Національний інститут стратегічних досліджень. Центр економічних і соціальних

- досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-stanu-v>
43. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану в Україні : Схвалено рішенням Ради Національного банку України від 15.04.2022 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdIrBPNWeMzk>
44. Основні параметри Державного бюджету України на 2023 рік / Міністерство фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/budget_2023-582
45. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>
46. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
47. Пелехатий А. О. Інституційно-правове забезпечення формування та реалізації бюджетної політики розвитку територій України. *Світ фінансів*. 2020. № 1(62). С. 140-151.
48. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
49. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2021 р. 2021 р. № 548 «Про схвалення Бюджетної декларації на 2022-2024 роки». URL: <https://mof.gov.ua/uk/state-budget>
50. Радіонов Ю. Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1 (734). С. 20-43.
51. Рибак С. О. Механізм забезпечення бюджетної безпеки держави: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2019. 306 с.
52. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. № 142-р. «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text>.
53. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р. «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-reformuvannya->

sistemi-upravlinnya-derzhavnimi-finansami-na-20222025-roki-ta-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-i291221-1805

54. Сіташ Т.Д. Фінансова політика держави: прагматика та проблематика. *Академічний огляд*. 2015. № 1(42). С. 29-34.
55. Словник української мови: ПОЛІТИКА. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>
56. У 2023 році Мінфін України залучив 42,6 млрд доларів США пільгового та грантового фінансування від міжнародних партнерів https://mof.gov.ua/uk/news/ministry_of_finance_of_ukraine_attracted_usd_42_6_billion_of_concessional_and_grant_financing_from_international_partners_in_2023-4370 Фінанси : підручник. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. 2-ге вид. переробл. і доповн. К. : Знання, 2012. 687 с.
57. Фінанси. Підручник : 2-ге вид., доп. та перероб. / І. О. Лютий, С. Я. Боринець, З. С. Варналій, та ін.; за заг. ред. д.е.н., проф. І. О. Лютого. Київ: 2023. 716 с.
58. Фінансова інфраструктура України стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / [В. Опарін, В. Федосов, С. Львовчкін та ін.] ; за заг. ред. В. Опаріна, В. Федосова. К.: КНЕУ. 2016. 695 с.
59. Шварц Д. Названо суму збитків, яких завдала українському довкіллю війна. URL: <https://www.unian.ua/ecology/viy-na-v-ukrajini-stala-vidoma-suma-zbitkiv-zavdanih-dovkillyu-cherez-viynu-12431238.html>
60. Шевченко М.М., Татаринцева Ю.Л., Назарова Т.Ю. Особливості бюджетного та податкового процесу в умовах воєнного стану Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки). 2023. №6. с.45-51.